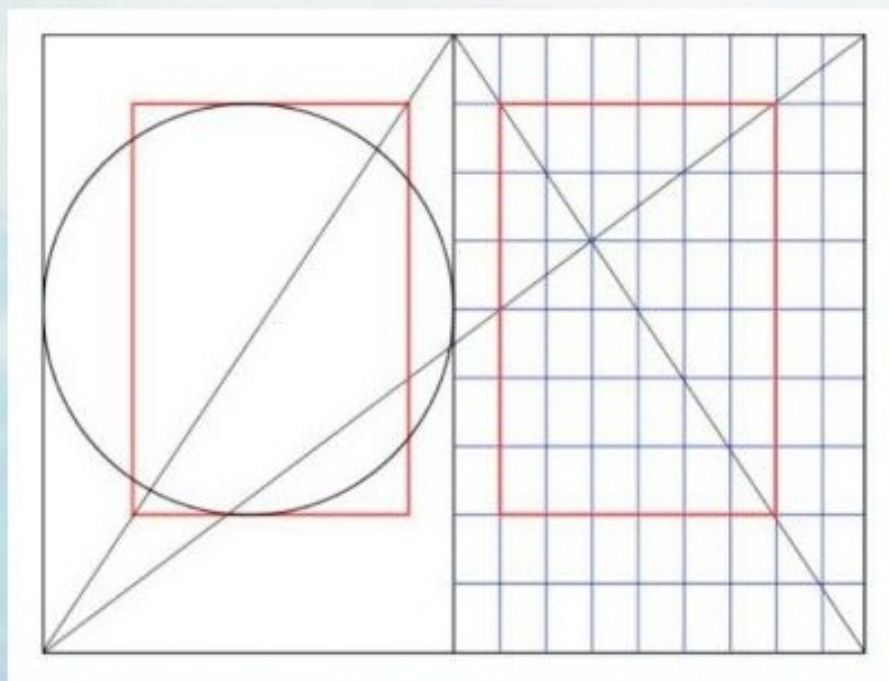

БОЯН РАНГЕЛОВ

**ЩРИХИ ВЪРХУ ГРАФИЧНИЯ ДИЗАЙН
НА КНИГАТА
В МОДЕРНОТО ИЗДАТЕЛСТВО**

печатница „Кентавър“

2016

БОЯН РАНГЕЛОВ

**ЩРИХИ ВЪРХУ ГРАФИЧНИЯ ДИЗАЙН
НА КНИГАТА В
МОДЕРНОТО ИЗДАТЕЛСТВО**

2016

© Боян Рангелов, автор
2016

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	3
ГЛАВА I: Шрифт, текст, илюстрации и формат като функционални компоненти в графичния дизайн на книгата	9
1.1. Същност, цели и задачи на графичния дизайн на книгата	9
1.2. Шрифт и текст като основни компоненти в графичния дизайн на книгата	13
1.3. Илюстрацията като елемент на книжния дизайн	27
1.4. Формат на изданието	30
ГЛАВА II: Структура в дизайна на книгата	38
2.1. Модулна мрежа	38
2.2. Дизайн на книгата и макетиране на книжното издание	41
2.3. Композиция на книгата	46
2.4. Рубрикация на книгата	57
2.5. Книжни корици	64
2.6. Свойства на хартията и тяхното влияние при офсетов печат на книжно издание	68
2.7. Офсетовият печат – основа за добро и качествено книгоиздаване	72
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	76
ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ	78
РЕЗЮМЕ	82

УВОД

Графичният дизайн е художествено-проектна дейност, насочена към създаването на хармонична и ефективна визуално-комуникативна среда. Графичният дизайн може да се класифицира според областта и формите на приложение при решаването на различни художествено-естетически задачи, свързани с:

- a) типография, калиграфия, шрифт, съставна част от него е и творческата дейност по проектирането и художественото оформление на полиграфическа продукция и издания;
- b) фирмен стил;
- c) визуални комуникации;
- d) плакатна продукция;
- e) дизайнерски решения за опаковъчната индустрия;
- f) web-дизайн;
- g) визуалният стил на телевизионните предавания и други продукти на средствата за масова информация.

В центъра на вниманието на книжния дизайн са книжната форма и нейните елементи (текст, илюстрация, рубрикация, пагинация и т.н.) и тяхната изразителност, възприемани като съставни части на единното художествено пространство на книжното издание [33]. Художествено-техническото оформление на изданието е един от най-важните етапи в неговата редакционна подготовка, тъй като книгата, като носител на информация, е и продукт на полиграфическото производство. Както и в други промишлени отрасли, дейността на издателствата е тясно свързана с конюктурата на пазара и потребителското търсене. Книготърговският бизнес се разглежда от една страна като субект на пазарната икономика, насочен към получаване на печалба, а от друга – като субект на културата. Техническото развитие на полиграфията дава възможност за неограничено увеличаване тиражите на изданията, за разширяване на националния репертоар и по този начин – за пряко въздействие върху културното развитие на страната. Благодарение на

редактирането на публикуваните текстове, става възможно да се гарантира в приемливи граници тяхната граматическа правилност, езикова и смислова еднозначност. Това обстоятелство е много важно, когато става дума не просто за източник на информация, а и за средство с възпитателно въздействие, каквото книгата винаги е била [34, с.109-110].

Печатната книга се крепи на три основни компонента. Първият е нейното съдържание (това са текстовете публикувани в нея). Вторият е художественото и техническото оформление на книгата (форматът, полетата, шрифтът, хартията, илюстрациите, качеството на печата и др.). Третият е редакционно-издателското оформление на книгата (главно удобният справочен апарат, позволяващ на читателя лесно да извлича от нея необходимата информация). Първите два компонента са от особена важност. Тираж на книга с неинтересно съдържание остава непродваем. Некачествената, зле оформена книга трудно може да привлече вниманието на читателя, но добре оформената графично книга се чете и се разбира по-лесно, тя привлича вниманието и е предпоставка книгата да намери своите читатели. Третият компонент не влияе пряко върху търговския успех на изданието, но недостатъчно обмисленият апарат на книгата или несполучливата композиция на изданието може да затрудни читателя, когато той използва книгата [34, с.114-115]. Тази съставна част на художествено-техническото оформление на изданието се нарича графичен дизайн. В този смисъл художествено-техническото оформление на книгата може да се определи като дейност по проектирането и създаването на външния облик на книгата, а графическият дизайн, като негова съставна част, насочена към творческо приложение на специфичните оформителски средства и способности за представяне на авторския текст в графична форма, което е необходимо, за да се превърне авторския ръкопис в печатно издание.

Основна цел, която е поставена в работата е описанието, анализът и теоретичната систематизация на включените в областта на графичния дизайн дейности по проектиране и оформление на книга. Обект на даденото изследване е теоретичният анализ на

традиционното и съвременното практическо приложение на графичния дизайн при издателско-полиграфическото оформление на книгата като основен вид издание.

Предмет на разработката е използването и съчетаването на традиционните подходи при оформлението на книгата със съвременните технически достижения в оформлението на книжното издание.

Основните задачи в работата са: изложението на техническите и оформителските особености на графичния дизайн на книгата на базата на натрупаните знания.

Метод на изследване – използва се обективният научен метод при изучаването и анализирането на традиционните оформителски подходи и тяхното влияние върху съвременния графичен дизайн на книгата.

Актуалността е свързана с разглеждането на графичния дизайн на книгата като съвременен технологичен феномен, който се намира в стадий на динамично развитие.

Теоретическата значимост се заключава в структурното изложение на етапите в графичния дизайн на книгата, което дава възможност за още един, съвременен поглед към книжния дизайн.

Теоретико-методологична база на работата са научни изследвания, обхванали в една или друга степен заявената в дипломната работа проблематика. Преди всичко – това са трудове по теория на дизайна на книгата на Веселина Вълканова [8], Текла Малиновска и Людвик Сита [29], Георги Върбанов и Петър Атанасов [9], Лъчезар Георгиев [11;12;13], Наталия Гончарова [16], Юлий Гофман [18], Евгений Проскурин [37], Робин Уилямс [44].

Джеймс Феличи [45] в книгата си за типографското изкуство изяснява етапите в развитието на книжния шрифт, класификацията му, разяснява принципите на работа с кегел, лединг, трекинг в книжния текст и др. Освен това дава съвети, полезни при работа с текст, както и разяснения за технологичните процеси при печата.

Значителен принос в изследванията на графичния дизайн на книгата като сфера на творческа дейност имат трудовете на Инокентий

Келейников [24], Ян В. Уайт [43], С.С. Водчиц [7], Джон Пикок [36], Михаил Шульмейстер [52], Ян Чихолд [50;51], Боб Гордън и Меги Гордън [17], Оксана Буковецкая [3;4], Елена Зиновьева [20] и др.

За това изследване най-важни са трудовете на Лъчезар Георгиев [11], Георги Върбанов и Петър Атанасов [9], Васил Василев [5; 6], Мирослава Петрова [35], О.Д. Костогръиз [26], посветени на теорията на композицията в книжната графика и дизайн.

Голяма част от изданията, в които е представен графичният дизайн на книгата не са на български език, но достъпният стил на изложение и дълбочината на разглеждането на проблема в тях дава основание да бъдат посочени като важна част от подготовката на изложението. С тяхна помощ читателят им може да се докосне и постепенно да овладее изкуството на графичния дизайн на книгата.

ГЛАВА I: Шрифт, текст, илюстрации и формат като функционални компоненти в графичния дизайн на книгата

1.1. Същност, цели и задачи на графичния дизайн на книгата

Сред факторите, които влияят на дизайна на книгата, в научната литература винаги се отличава технологията. В историческото минало печатарските технологии се развиват, като следва поетапната замяна на ръчната машина за печат с бордови и ротационни машини, въвеждането на линотипния и монотипния способи за производство на клишета за набор, използвани в печатниците при машините за висок печат, технология, господствала в полиграфическото изкуство до последните десетилетия на XX век. Появяват се и се усъвършенстват графичните техники за илюстриране на печатни издания, като ксилография, линогравюра, цинкография, литография, офорт, и др. За качествен печат на богато илюстрирани издания се използва технологията на дълбокия печат, при която се получава изразителност и плътност на цвета, но е сложна, трудоемка и скъпа, подходяща е за големи тиражи книжна продукция.

Днес, достигайки нови върхове в технологичното си развитие, в печатарската технология господства като метод на отпечатване офсетовия печат. Съвременното технологично развитие позволява процесът да се компютъризира и усъвършенства в посока към успешното интегриране и приложение на новите компютърни системи и дигитални технологии в процесите на създаване, експониране и възпроизвеждане на полиграфическата продукция.

Отличителна черта на новите технологии е тяхната многофункционалност и комплексност, изразяващи се в почти неограничения достъп и широки, ако не безкрайни възможности за експериментиране, свобода на избора на шрифтове, графики и техники за дизайн на печатни и електронни издания.

Оформлението на книгата до голяма степен зависи от уменията на полиграфистите, техническите сътрудници, извършили набора на текста и оформлението, дизайнерите, художниците и другите специалисти, работещи в редакционния и производствен отдел, които въплъщават идеите на автора и издателството, придавайки им конкретен образ, форма и съдържание.

В понятието "дизайн" - термин, навлязъл от английския език, в настоящата разработка се влага смисъл на: цел и целево планиране, идеен проект, предварително очертан и оформен чрез подреждане на елементи в едно произведение на изкуството и литературата, като се вземат предвид естетическите им свойства и качества създадени с конкретна цел. Традиционните видове на графичния дизайн – книжен, вестникарски, дизайн на списание или на плакат, дизайн на опаковки и етикети, разработка на фирмени емблеми и стилове със специални шрифтове и цветове, днес се изпълняват с използването на компютър, специализиран софтуер и съвременни дигитални технологии и системи.

Създаването на книга е сложен и дълъг процес, който изисква постоянна координация на всички етапи в книгоиздателския процес. Проектът на изданието трябва да задава рационалната, логическа и изразителна организация на книгата.

Към показателите за оформлението на проекта се отнасят:

- a) формат на изданието;
- b) формат на наборната страница;
- c) гарнитура и кегел на шрифта за основния текст и за допълнителните текстове;
- d) система на рубрикация;
- e) система за оформление на таблици, формули и др.;
- f) видове илюстрации според мястото и ролята им в книгата, според съдържанието им и според техниката на изпълнение;
- g) състав и характер на външното оформление;
- h) способ за полиграфическото изпълнение на изданието.

Всички показатели на проекта са във взаимна зависимост. Така например, изборът на формат определя до голяма степен избора на

шрифт и кегел, вида на илюстрациите (в случай, че изданието е илюстрирано), външното оформление и полиграфическото възпроизвеждане.

Всяко книжно издание има свой индивидуален проект, с определен набор от оформителски елементи. Оформлението на книги изисква от дизайнера да представи съдържанието по лесен за възприемане начин, да интерпретира смисъла на съдържанието така, че информацията да бъде предадена ясно и точно на читателя.

Съдържанието на книгата определя основните параметри на нейния дизайн, оформление и илюстриране, задава логиката на вътрешното и външното оформление. Главната особеност на книгата е, че тя има едновременно духовна и материална стойност. Продуктът на творческия ум на автора все още не е книга, а само ръкопис. Ръкописът, който съдържа текст и изображение (под формата на картини, рисунки, фотографии и т.н.) е материал, от който ще бъде създадена книгата в издателството. В отговорностите на редакционно-издателския екип се включват оценката на ръкописи на автори и съставянето на тематичен план за редакционна обработка и публикуване на приетите ръкописи. Редакторът е отговорен за всички по-нататъшни операции, водещи до преобразуването на авторския ръкопис в книга.

Редактираният и напълно подреден ръкопис преминава в ръцете на художествен и на технически редактор. Художественият и техническият редактор са първите, които започват работа по създаването на книгата. Те са тези, които определят основата, върху която да се изгради един художествен образ в материалната обвивка на бъдещата книга, която в своята материална форма трябва да достигне до читателската аудитория, да се превърне в чакана и желана ценност.

Редактирането на текст вече не е свързано с повторно набиране на отделните части на текста. Поправки, допълнения, съкращения могат да се извършват на етапа на набора просто и лесно. Надежден помощник са специалните компютърни програми за проверка на правописа, въпреки, че с тях не се решават напълно задачите на

коректора. Те значително улесняват работата на коректорите на текста, предвиден за публикация. Информацията трябва да бъде предадена ясно и точно на читателя. Недобрата предпечатна подготовка на текста може да остави книгата непрочетена.

Основната роля на художествения редактор е в това, че той ръководи и контролира дейността на екипа: поставя задачата пред художник-илюстратора, следи работата на редакторите, техническия отдел, коректорите, и др., като неговата задача е професионално да оцени какво влияние на качеството на книжната продукция оказва всеки един отдел в издателството и да се намеси при необходимост, за да се усъвършенства резултатът от работата.

Техническият редактор задава подходящия за книгата формат, подбира подходящите шрифтове, подготвя и разполага възможно най-добре титулните страници и различните части и елементи - предговор, глави и подглави, колонцифри, послеслов, показалци, цитирана литература, резюмета, издателско каре. Коректорът също има своята значима роля за създаването на добра книга - отстранявайки допуснати груби грешки при набора на текста, той може да спаси от провал иначе добре замислено издание и нереализирането на продукцията, в която са вложени не малко средства и труд [13, с. 90-91].

Естетическото оформление на книгата не е самоцел на нейните създатели. Възможно е красиво оформена книга с твърди корици, за която не са съобразени предназначението, функциите и аудиторията, както и особеностите на съдържанието, да се окаже непродаваема, а издадено под формата на скромно, непретенциозно и евтино издание, много близко до облика на обикновена брошура, да стане популярно издание.

От първостепенно значение за графичния дизайн на книгата е оценката на изданието от гледна точка на бъдещите читатели и комфортността при четене. При създаването на макет на книгата, по който ще бъде създаден печатният тираж, с помощта на съвременните издателски компютърни технологии, графичният дизайнер може да съчетава функциите на художник, компютърен оператор за набор на текст, страньор, художествен и технически редактор.

Художествената структура на книгата се определя от следните фактори:

- a) функция на книгата – трябва да отговаря на въпросите къде и как ще се използва книгата, нейното предназначение, дали ще се използва постоянно или не. От това зависи изборът на формат и конструкция на книгата, качеството на материалите, външният облик на книгата, гарнитурата и кегелът на шрифта. Целта е създаването на максимално удобна за читателя композиция на книгата;
- b) читателско предназначение - трябва да бъдат взети под внимание възрастта на бъдещите | читатели, тяхното професионално занимание и нивото на подготовка, които влияят върху избора на способите за оформлението на книгата и главно на различимостта на шрифта и удобството на възприемането на текста;
- c) видът на изданието е възможно да бъде избран от съществуващите стандарти и групи от формати с определено съотношение между размерите на страницата, наборното и белите полета;
- d) книгата и структурата на текста имат своите особености – дори при идентични по функции, адрес и вид издания, те не са съвършено еднакви по структурирането на текста и особеностите на съдържанието;
- e) изданието се отпечатва на определена печатна техника, върху хартия с определен формат. Затова всички процедури по издаването на тиража се наблюдават от редактора и се съгласуват с печатницата.

1.2. Шрифт и текст като основни компоненти в графичния дизайн на книгата

Шрифтът е най-важната съставна част на всяка печатна продукция. С настъпването на компютъризацията във всички сфери на човешката дейност, в това число и в книгоиздаването, лесното и неограничено използване на шрифтове в текстовите редактори и настолните издателски системи, увеличава възможността за естетическа и

стилистическа съгласуваност при употребата им. Всяка комбинация от шрифтове трябва да бъде уместна и съобразена с рисунъка на шрифта и композиционните особености на текста. Базов елемент в текста е символът. Под символ се разбира всеки знак, буква или цифра, набрани с клавиатура. Буква или знак, създаден в цифров вид се нарича глиф (glyph). Изборът на гарнитурата определя яснотата и различимостта на шрифтовия рисунък на основния и допълнителните текстове в изданието.

Терминът „шрифт“ в превод от немски език, означава почерк, писмо. Шрифтът е изразната форма на текста, който като комплект от текстови знаци, печатни и ръкописни букви и цифри, с еднаква конфигурация и рисунък, служи като средство за предаване на мисъл и реч. Съвременните шрифтове са построени на основата на развиващата се от древността до най-ново време писменост.

С появата на компютърната техника и цифрови технологии, навлезли в книгоиздаването от края на XX век и динамично развиващи се, се създават и цифровите еквиваленти на полиграфическите шрифтове (Font). Гарнитурата определя формата на буквите и се класифицира по ширината на буквите от азбуката, контраста между широчината на съединителните и основни елементи на буквите, наличие и форма на засечки. Гарнитурата има четири начертания и всички те имат общо име, като могат да бъдат описани според начертанието си като: нормален шрифт (прав светъл шрифт), прав получерен (bold), курсивен светъл (italic) курсивен получерен (bold italic). Освен това, могат да бъдат добавяни и шрифтове към това семейство като олекотени (light), силно олекотени (extra light), удебелени (heavy, large, black), кондензирани (condensed) и др.

Шрифтът има свой определен рисунък, който е проектиран, за да бъде хармоничен и естетически видът на страницата при полиграфското му приложение за набор на текст.

Шрифтовият файл (font) е описанието на гарнитурата на шрифта в компютърни кодове. В някои от гарнитурите броят на начертанията е различен от изброените.

Всеки шрифт си има своите особености в начертанието на

главните и редовните букви. В текстообработващите програми от меню Font може да бъде избран шрифт от една гарнитура, която е заложена и е достъпна за набор на текст. Съществуват и възможности шрифтови файлове да бъдат добавяни към вече съществуващите в компютърните програми, но предвид целите и предназначението на текста, както и начинът на полиграфското му тиражиране, всички изменения и дизайнерски решения трябва да бъдат съгласувани с печатницата, като бъдат предоставени и всички необходими файлове за точното възпроизвеждане на заложените в оригинал-макета дизайнерски решения.

Всеки шрифт, използван при набора на текст, има своя линия на шрифта. Тази линия се нарича още базова линия. Тя преминава по долния край на основата на текстовите знаци, като не се включват изнесените в горния или долен край елементи на наборния знак.

Всеки шрифт има няколко граници. Едната е височината на реда. Това е разстоянието между линиите, между които попадат върховете и ниските изнесени елементи на главните и редовните букви, като се осигурява нормален интерлиняж или лединг (междуредие) и правилна подредба и дължина на реда. Линията на шрифта е един от най-важните елементи в оформлението на текста. При избора на кегел от меню Font на панела на управление във Word на Microsoft Office операторът има възможност да избере кегел в цифри от 8 до 72, като трябва да се знае, че тези цифри са съобразени с англо-американската система на измерване на големината на шрифта в пункт, различен от установената в Европа система на Дидо. Тази яснота е важна за по-нататъшното оформление на изданието в съществуващите издателски системи, като Adobe InDesign, CorelDraw и др. Microsoft Office не е издателска система и не може с тази програма да се създаде PostScript файл, както и да се конвертират в криви шрифтовете, което е необходимо за възпроизвеждането им в офсетов печат. Възможно е създаването на пълноценен PDF файл, който да послужи за възпроизвеждане в съвременните издателски системи за дигитален печат.

Шрифтовете могат да бъдат събрани в няколко основни групи:

- a) серифни (serif fonts);
- b) безсерифни (sans serif fonts);
- c) декоративни (artistic fonts);
- d) пиктографски (dingbats);
- e) техногенни, компютърни [42, с. 24-27].

Серифните шрифтове (serif fonts) имат допълнителни декоративни „засечки“ по краищата си. Типични представители на тези шрифтове са Times, Sentry, Academy. „Засечки“ е условно казано, тъй като украсителните елементи на серифните шрифтове могат да имат най-различна форма, включително кръгла [35]. Шрифтовете със засечки се използват често като наборни шрифтове. Окръглените засечки се съединяват с основния щрих на буквата чрез плавна крива линия. Степента на окръгляване, размерът на засечките и общият рисунък при различните гарнитурни, могат да се различават съществено. Засечките без окръгляване образуват с основния щрих изразителен ъгъл. Те имат клиновидна форма, като общото впечатление, което те придават на шрифта е отчетлива ъгловата форма.

Шрифтовете, които имат обща еднаква дебелина на щрихите нямат декоративни свойства, но са ясно изразени, със засечки с правоъгълна форма, като могат да бъдат и с леко закръгляне (кларендони). Този ясно изразен щрих, прави текста удобен за четене и възприемане. Много тънките засечки, тип Hair line, са отличителна черта на т.нар. нова антиква. Съществуват и клиновидни засечки с триъгълна форма (wedge serifs). Тези шрифтове не са популярни и обикновено се наричат латински (Latinas). С шрифтове със засечки традиционно се набират дълги текстове. Тези шрифтове се използват практически навсякъде. Не са подходящи за текстове с малка височина на буквата, или за негативни текстове, защото тогава са по-трудно четими [37].

Популярността на шрифтовете без засечки нараства с развитието на новите форми на печатна продукция. Безсерифните, или още гротескови шрифтове (sans serif fonts), имат прави очертания без допълнителни украсителни елементи. Типичен безсерифен шрифт е Helvetika. Поради по-добрата четимост те могат да се използват за текстове с малка височина на буквата или негативни текстове.

Декоративните, или още шрифтове със свободен стил (*artistic fonts*), се разработват основно за рекламни или декоративни цели. Тези шрифтове са по-трудно четими от стандартните, затова трябва да бъдат използвани внимателно, като е желателно да се прилага по-голяма височина на буквата. Не са особено подходящи за основни текстове.

Най-важната особеност на шрифта е неговото начертание. В зависимост от него, шрифтовете се подреждат в групи. Основните са:

a) готически - имат тежко начертание и много орнаменти, трудно четими;

b) антиква (със серифи) - характерни са завършващи щрихи на края на буквата;

c) ренесансова антиква - удобни за четене, елегантни и класически;

d) барокова антиква - най-четивните шрифтове, използвани за основен текст в книги, вестници, списания и др.;

e) класицистична антиква - характерното за тях е силният контраст между дебели и тънки щрихи, не са добри за основен текст, но се използват в заглавията на вестникарските издания;

f) гротескови - характеризират се с чиста, отворена и правилна геометрична форма, нямат серифи;

g) ръкописни - те имитират ръкописа, към тях спадат и курсивните начертания, трудни са за четене;

h) разни - в тази категория влизат шрифтове, които имат странни начертания [35].

Наситеността на шрифта се определя от дебелината на основните щрихи на буквите. В зависимост от дебелината на щрихите, наситеността на шрифта се мени от светъл (*light*) до получер (*bold*). Тя се определя от начертанието на шрифта и отношението на дебелината на основните щрихи към височината на знака. Измененията в това отношение варират: много светъл (*Ultra Light, Extra Light, Thin*), светъл (*Light*), нормален (*Book, Regular, Roman*), получерен (*Medium, Demi Bold, Semibold*), удебелен (*Bold, Heavy*), свръхудебелен (*Extra Bold, Black, Ultra Bold*) [37]. Степента на

наситеност може да варира и в други граници. Наситеността на шрифта има като първообразец исторически и естетически примери от вековното развитие на полиграфията.

Ъгълът на наклона на знаците спрямо относителната линия на буквата е една от характеристиките на шрифтовото начертание. В този аспект, шрифтовете могат да се разглеждат като прави или наклонени. Наклонените (курсивни) шрифтове следват посоката на писане, възприета в съвременните текстови редактори и издателски системи с наклон надясно. Левият наклон се използва рядко и се нарича обратен. Тези шрифтове в съвременното издателско дело са известни като курсивни (*italic*). Използват се за контраст с основния текст, като към всеки компютърен нормален шрифт е създадено и курсивното му начертание. Не всички гарнитури имат създаден вариант в курсив. Например, съществуващият шрифт *Helvetica Italic* не е курсивен, а просто наклонен прав шрифт, който не напомня ръкопис. Друг пример може да бъде *Bookman Italic* [37, с.38].

Плътноста или ширината на шрифта се определят спрямо размера на кегела, но въпреки това при различните шрифтове разликите са съществени. Шрифтове с широки букви не се срещат често, тъй като те са неудобни за четене.

Размерът на шрифта в полиграфията се измерва изключително в пунктове, а понятията „размер на шрифта в пункта“ и „кегел на шрифта“ в издателските системи са еднозначни, макар, че е възможно да се измерва и в пикси (*pixels*) или в милиметри и инчове. В полиграфията това са абсолютни единици за измерване, като в една пика влизат 12 пункта. По системата на Дидо е прието, че един пункт е равен на 0,376 мм или $1/72$ от френския дюйм, а по американските стандарти един пункт е равен на $1/72$ от инча, или 0.353 мм. Това е т.нар. американски пункт от системата Пайк, който бива преработен от компанията Adobe, като в нейните системи е въведено точно съответствието на $1/72$ част, а изчисленията им дават резултат от 4,23 мм. С пикси и пункта се измерва размерът на страницата и нейните елементи – ширината на полетата, колоните, ако има такива, положението на илюстрациите и др. [37, с. 26].

В пункта се измерват по-дребни елементи, като например дебелината на линиите. Междуредовото разстояние също се измерва в пункта, както и размера на шрифта, като е възможно да се приеме и мерна единица на шрифта в милиметри, каквато възможност дават издателските системи. За задаването на формат на страницата, най-често се използва метрическата система, тъй-като тя е удобна за тази цел.

При работа с текст се използват и заложените в програмите измерения, като кегелна шпация (разстояния между знаците и съставените от тях езикови форми), кернинг, тракинг, лединг, които влияят върху естетиката на страницата.

Кегелната шпация е елемент, който като междобуквено разстояние е равен на кегела на използвания шрифт. Интервалите между знаците също се измерват като съотношение на част от абсолютната стойност на зададения кегел. Затова, когато се изменя големината на кегела, например от 10 на 12 пункта, се преобразуват всички настройки в текста, като интервалите между знаците се увеличават. Възможност за изменение на това разстояние е кернингът – използва се за естетическа промяна на разстоянието между двойки букви, чиято форма позволява сближаването им, като например AV и др. Кернингът може да бъде както отрицателен, когато знаците се приближават един към друг, така и положителен, ако е необходимо те да се раздалечат. Това дава възможност при дизайн на текст интервалите визуално да изглеждат съразмерно и естетически красиво и не остават „дупки“ между буквите. В компютърните програми двойките от букви, при които кернингът е приложим, се задават в цифров файл, като при съчетание в текста от такъв тип програмата автоматично прилага корекция в междобуквеното разстояние определено от заложените параметри в програмата и кегела на шрифта. Използват се и други мерни единици на базата на кегела като например: полукегелен интервал, равен на половината от ширината на кегелния интервал; тънък интервал – равен на една четвърт от кегелния интервал; цифров интервал – равен на ширината на цифрите в даден шрифт, тъй като в различните шрифтове е

различна и ширината на цифрите, докато височината им е зададена еднаква, за да е по-удобно структурирането на текста, но много рядко, дори в популярните шрифтове, е зададен съответен цифров интервал [37, с. 29]. Тези интервали са постоянна величина, променяща се съобразно с изменението в кегела на шрифта. Това става, когато се променят шрифтовите гарнитурни, които се използват в определен текст и начертанието на знаците. Също така, при определянето на необходимия брой редове на страница се получават и различни стойности на интервалите между думите, като роля в това отношение имат техническите правила, възприети при набора на текста. При набор на текст с двустранно подравняване величината на интервалите между думите може да има различни стойности, поради което са възприети пределно допустими отклонения в тези стойности, като при форматиране на текста те могат да се регулират автоматично от програмата.

Друг визуален ефект за по-естетически издържан набор е оперирането с разстоянието между базовите линии на редовете. Ледингът (от англ. lead – олово) се измерва в пунктове. Ледингът е равен или по-голям от височината на буквата (кегела). Например, при шрифт с кегел 10 пункта е необходимо разредката да бъде между 11 и 12,5 пункта.

Подравняването на текста в наборната страница има важно значение като структурен елемент в архитектуриката на книгата. То може да бъде:

- а) ляво подравняване - подравняването в ляво е най-разпространено, тъй като процесът на четене се осъществява от ляво надясно. Поради отсъствието на сричкопренасяне, от дясната страна се образуват твърде назъбени краища;
- б) дясно подравняване - това подравняване има по-скоро ефект при заглавия, бележки и др., но в никакъв случай като основен текст. Набор подравнен в единия край и неравен откъм другия се нарича флагов;
- в) централно подравняване - обикновено се центрират заглавията;

d) двустранно подравняване - при обемист текст двустранното подравняване е най-удачно, стига ширината на страницата да го позволява, за да не остават непредвидено големи разстояния.

Отстъпите в текста указват нов абзац, формират текстови блокове, отделят текста от границата на текстовата рамка или осигуряват пространство за илюстрацията.

Дължината на текстовите блокове има голямо значение, както за дизайна, така и за удобството на читателя. Тя е свързана с движението на погледа при четене, който се движи от единия до другия край на всеки абзац. Всичко почива на оптичния баланс - колкото по-добър е той, толкова по-лесно четивен е текстът. Абзаците отстъпи не са задължителни, но те придават графическа разчупеност и разнообразие на текста, за да не изглежда той скучен и сив [35].

Пренасянето на думите е способ, при който цялостта на думите се нарушава, като това спомага за по-ефективното запълване на реда, което облекчава подравняването на текста, като в редовете по този начин не остава излишно пространство. Но дефис (знакът за пренос) не трябва да се използва често, за да не се създава допълнителна натовареност в текста, като например продължителен завършек в повече от четири последователни реда със знак за пренос, като това може да се регулира при задаване на тази функция в текстовия редактор.

Един от способите за регулиране на честотата на пренасяне е определянето на минималното количество букви, на които може да се разчлени думата в края на реда преди знака за пренос на нов ред. Обикновено преносът е след не по-малко от три символа, като при колонен набор на страница с тесни колони празното място в реда може да се регулира с пренос след втория знак в думата. Честото използване на преноси на части от думите може да се окаже неефективно и дразнещо за читателя. Тази функция може да не се използва при форматирането на текст, в случай, че дължината на реда и количеството знаци на страница създават добър естетически изглед на цялостната структура на наборното поле. Пренасянето се извършва, когато в програмата за набор е указана зоната за пренос

(hyphenation zone), като това по-скоро е граница установена на определено разстояние от дясното поле на страницата. При набора програмата помества цялата дума в реда. Ако част от думата попада в зоната за пренос, като думата започва в ляво от граница и продължава след нея, програмата извършва пренос. Ако думата започва в дясно от границата за пренос, то програмата ще пренесе цялата дума на нов ред. Кегелът на шрифта има определящо значение за ширината на зоната за пренос, както и за количеството редове на страница.

Важно условие за дизайна на шрифта в книгата е ролята, която един или друг шрифт изпълнява на страницата. С текстовите шрифтове се набират дългите текстове в книгите и списанията. Основното им свойство е комфортността при четене, като чрез тях с лекота е възможно възприемането на отделните символи и на целите думи. Добрият шрифт спомага за продължително четене, без да се изморяват очите. Шрифтовете подходящи за заглавия и подзаглавия са изразителни и привличащи вниманието при по-голям кегел, докато декоративните шрифтове често се използват в рекламата. Тяхната първостепенна задача е да се привлече вниманието, а не толкова да се разчете посланието.

При изброяване и създаване на списъци се използват и текстови елементи със семантичен смисъл, като заложените в компютърните текстообработващи програми булети и различни други символи. Съвкупността от такива знаци в шрифтовите файлове се нарича *ri-fonts*, като разнообразието от знаци и символи от такива елементи е голямо. В такива шрифтови файлове се включват и символи за географски карти, математически формули и др.

Операционната система на компютъра и програмните приложения значително облекчават работата с текст за редакционно-издателски цели. Компютърните шрифтови файлове се възпроизвеждат посредством съвкупност от точки за рисунъка на всяка буква от шрифта, а изходното печатащо устройство копира тези точки в съответствие с тяхното положение върху екрана и на страницата. Изображения от такива точкови масиви се наричат битови карти

(bitmaps), тъй като на всяка точка от изображението съответства един бит компютърна информация, като така се определя наличието или не на обектообразуващите мрежата точки. Такова изображение се нарича растерно. Това е цифров шрифт, при който всеки знак е описан с растерни точки (пиксели), които последователно възпроизвеждат и запълват начертанието му. Растерното изображение се възпроизвежда лесно от всички цифрови печатащи устройства, но е трудно да се изменя мащаба на изображението без загуба на качество. Тези шрифтове не са мащабируеми и затова при използването им, най-често за изработването на рекламни надписи за всяка големина на кегела се създава отделен шрифт [32, с. 17]. В предпечатната подготовка на книжно издание се използват векторни шрифтове. При отпечатване на такива шрифтове по програмен път те се преобразуват в растерни изображения на писмените знаци и символи [37, с.42]. Векторният шрифт описва всеки писмен знак математически с помощта на вектори, които свързвайки се по определен начин от точка до точка чрез създадените прави или криволинейни сегменти, образуват контурите на знаците без зададени абсолютни стойности на техния размер. Това свойство на векторните шрифтове позволява лесно да се променя мащабът на шрифтовите знаци без загуба на качество. Съществуват няколко различни формати на векторни шрифтове като: PostScript Type 1 (Adobe Type 1), True Type, Open Type. PostScript не е само разработен от Adobe шрифт, но и език за програмиране в който, в няколко файла за всеки шрифт, се съдържат команди за възпроизвеждане на графика и текст на принтер. Особеност на тази разработка на Adobe е, че шрифтът се изпълнява в криви от трета степен или т.нар. криви на Безие. Създадените математически модели на криви са средство за строежа на векторните контури на изображенията, като за създаването на командите за компютърните системи се прилагат сложни математически формули. В съвременното печатно дело PostScript са с голяма популярност и се ползват като производствен стандарт. На персоналните компютри с операционна система на Windows и с офис пакет Microsoft Office се работи с шрифтове True Type – формат

създаден от Microsoft съвместно с Apple, за да не бъдат зависими от компанията Adobe, която има авторските права над формата PostScript. True Type се използва в операционните системи на тези компании. Контурите на този шрифт се създават при съчетание на криви от първа и втора степен, т.е. създават се от съчетанието на прави и дъги. Информацията за шрифта се съхранява в един файл с разширение TTF за Windows [42, с.42].

При използването на компютърни издателски системи (DTP) нуждата от безпроблемна работа с един издателски проект на различни компютри и с различни специализирани програми води до създаването на съвместен проект на Microsoft и Adobe, в резултат от което се създава шрифтовият формат Open Type. Той е основан на стандарта за кодиране Unicode и има многоезикова програмна поддръжка с широки полиграфически възможности, които го правят съвместим на различни операционни системи, като Windows и Macintosh, а освен това съчетава в себе си True Type и възможностите на PostScript. Тези шрифтови файлове са с разширение OTF. Важна особеност на този шрифт е, че само с него могат да се печатат книги на всички езици по света, след като бъде добавен файл с набор от символи и необходимата азбука в един файл [42, с. 44].

Шрифтът на книжната страница има две особени качества като равномерност и еднородност, които придават плътност на страницата, чрез „нюансите на сивото“. Използването на различни шрифтове и получаването на визуално плътни или разредени редове, както и интервали с различна големина не придава особена естетичност на страницата, но привлича вниманието. По-светлите шрифтове могат да се набират по-плътни, докато за по-плътните и тежки шрифтове е необходимо добавянето на повече „въздух“, т.е. плътността им не трябва да е значителна. Това е способ да се управлява шрифтовия контраст и общия тон на цвета на страницата, като контрастността е индивидуално дизайнерско решение, което трябва да е в съзвучие с общата идея, стил и предназначение на изданието. Голямата плътност на текста с малки разстояния между буквите и думите и дребния шрифт затрудняват възприемането на текста и усвояването на

информацията, изморяват читателя. Разределеният набор с по-широки интервали също не е много добър подход при по-големи части на текста, защото е трудно четим, изисква повече пространство и увеличава междуредовото пространство.

Начинът на разпределение на текста върху наборната страница е от значение за комфортността при четене – в случай че на страницата е приложен колонен набор, прекалено тесните колони и дребен шрифт създават у читателя неудобството от бързото движение на погледа от ред на ред, поради което е важно форматът на изданието да бъде съобразен със структурата му и, по възможност, да се избягват тесните колони при структурирането на текста. Особено значение за четенето има ясно изразената графична форма на буквите на шрифта. Текст набран с големи и малки букви се чете по-лесно, от текст, който е набран само с големи или само с малки букви. Четливостта на шрифтовете от една и съща гарнитура, но с различни кегли, се определя и от възрастовите характеристики на читателя и неговата професионална и социална ангажираност в обществото - за нормален е приет кегел 10, за опитния читател може да се печата с кегел 9, или дори с кегел 8, докато за обучаващия се млад читател са необходими големини на кегела от 14, дори 16 пункта [5, с.21]. От тази гледна точка използваните големини (кегли) се подразделят на:

- а) основни - 9 до 12 п.
- б) спомагателни - 6 до 8 п.
- в) заглавни - над 14 п.

Неудобните за четене шрифтове са предпоставка за създаването на текст, който няма да бъде достатъчно добре представен на аудиторията и възможността да остане непрочетен е значителна. Затова, такива шрифтове се използват за специални ефекти [8, с. 153-166].

. Разнообразие може да се постигне с промяната на размера на шрифта, форматирането (подчертаване, получер и курсив), с помощта на цвета и др. Смесването на шрифтове с различни начертания е широко използвано в полиграфията. Смесването в рамките на едно семейство на нормални със светли, получерни, курсивни, тесни и

широки и т.н. знаци, служи за нуждите на графичното подчертаване на отделни части на текста.

Не така разпространена е практиката да се смесват знаци от две (или повече) семейства. Това се използва за създаване на контрасти, които могат да разчупят структурата на текста. Не е желателно да се използват множество различни шрифтове, въпреки че тази възможност съществува. За нуждите на дизайна, от гледна точка на контрастността, е добре да се използва един и същи шрифт в неговите варианти (*bold*, *italic*).

Комфортът при четене зависи от стила на шрифта, дебелината и размера на буквите, дължината на реда, разстоянието между думите, редовете и абзаците. Рисунакът на шрифта и различимостта на отделните знаци също влияят при лекотата, с която се чете текста и се възприема съдържащата се в него информация. В това отношение, важна роля играе и цветът на хартията, която се използва за отпечатването на изданието, тъй като много голямата белота създава възможност за отблясъци на светлината, което допълнително може да натовари читателя и да предизвика умора на очите. Качествената бяла промазана хартия е подходяща при висококачествен печат на илюстрации, но за спокойно четене на големи текстове е подходящо да се използва хартия с добре балансирана степен на сивото или с лек жълтеникав оттенък. В такъв случай, ако се използват класически за избрания стил и жанр на изданието шрифтове, които читателите вече са свикнали да виждат, а именно шрифтове без наклон и със засечки, е възможно книгата да се приеме от страна на читателите без особена критичност.

Получерните и курсивните шрифтове са подходящи за вътрешно деление на текста. Различните кегли в този случай не са особено подходящ вариант, тъй като в полиграфията е прието с различните кегли да се изразява йерархията в съдържанието на изданието, като заглавията са по-големи от подзаглавията, които пък се набират с кегел поне два пункта по-голям от основния кегел на текста. Текстът се набира с основното право начертание на шрифт от избраната гарнитура.

1.3. Илюстрацията като елемент на книжния дизайн

Илюстрацията е графическо изображение в изданието, което пояснява или допълва текста и служи като средство за украса. В много научни, технически и детски книги, илюстрацията към текста е не по-малко важна, отколкото самият текст. В албумните издания текстът има само допълващи функции към илюстрацията, докато в литературните съчинения ролята на текста и илюстрацията в изданието се определят първостепенно от смисловата съдържателност и информационна натовареност на текста. Илюстрациите нагледно представят описваните предмети и явления, засилват емоционално-художественото въздействие на текста на читателя. В зависимост от особеностите на текста илюстрациите могат да бъдат: научно-познавателни – предават описанието на предмет или явление и позволяват то да се изучава (фотографии, чертежи, схеми, рисунки и др.) или образно-художествени, натоварени смислово със съдържанието на текста, за който се отнасят, като имат и свое естетическо излъчване, тъй като освен част от книгата, илюстрациите са и предмет на изкуството. Могат да се отличат три основни функции на илюстрацията в изданието: информационна, емоционално-психологическа и естетическа. Темата на илюстрацията трябва да кореспондира със сюжета на книгата, като на страниците ѝ, място имат само тези, които са необходими за нагледното поясняване на изразената от автора мисловна конструкция в текста на страницата. Илюстрацията трябва да бъде точна, ясна, разбираема за читателите. Освен това, за търговския вид на изданието наличието на илюстрации е от значение, тъй като такова издание привлича повече читатели в сравнение с неилюстрираната книга, ако тя не е предназначена за специализирана аудитория от мотивирани читатели. Илюстрациите не са задължителен елемент на книжното издание, но когато се използват като съставна част на композицията му, важност придобива формата и начинът на разположение на страниците на книгата, като разположението им трябва да бъде еднообразно в цялото издание. Най-често приложение намира принципът за диагонално

разположение на илюстрациите към горен и долен край на наборната страница, като в зависимост от идеята на дизайнера могат да бъдат обградени с текст от различните си страни. Пропорционалното и естетическото им разположение налага, при прилагането на различните варианти на разположение да се допуска достатъчна ширина на непечатаемото пространство между текст и изображение – т.нар. „въздух“.

Определянето на мястото и типа свързване (открито или закрито) на илюстрациите към текста налага дизайнерът да познава добре теоретичните основи на книжното изкуство. Прието е при закрито свързване на легнали (хоризонтални) илюстрации и текст, разположен в горния и долния край на илюстрациите, текстът да бъде не по-малко от три пълни реда [11, с. 67-68]. Към всяка илюстрация в повечето случаи се добавя заглавие, което когато е разположено под нея разстоянието между заглавието и графиката е по-малко отколкото между него и следващия ред на текста. Използва се шрифт с 1-2 степени по-малък от основния текстов шрифт, като ако изданията са предназначени за деца от началния етап на предучилищното и училищно обучение, тези текстове се набират с кегела на основния шрифт. Обяснителният текст към илюстрацията се състои от следните елементи:

- a) наименование на илюстрацията (фиг., фото, чертеж, скица и др);
- b) номер на илюстрацията;
- c) съдържание на илюстрацията;
- d) експликация (означение на подробностите в илюстрацията).

Това са различните елементи за описание на илюстративен материал в книжно издание, които може да не се прилагат едновременно всичките към илюстрациите. Разположението на тисанието може да бъде освен под изображението, над него или на свободно място странично.

Не се поместват в една и съща или в две срещуположни страници илюстрации, които не дават правилно мащабно съотношение за различните обекти. Не се допуска поместването на една и съща

страница или в едно фолио на илюстрации, които явно се различават по метода на създаването им, като например штрихова и полутонова [9, с. 189].

Штриховата илюстрация може да бъде в един или няколко цвята, графична рисунка или схема, карта, винетка и др., направена върху бяла хартия или паус, с туш, черно мастило или боя. Допускат се и висококачествени черно-бели ксерокопия или фотокопия на илюстрацията.

Полутоновите илюстрации могат да бъдат в един или повече цветове, като многоцветни изображения. Не се препоръчва използването на растирани отпечатъци [11, с. 69]. Комбинираните илюстрации съдържат в себе си елементи на штриховата и полутоновата техника на създаване на цветни или черно-бели илюстрации. При всички тях се следи за плътността и чернотата им, контраста, прегледността и четливостта на изображенията. Тези критерии са в сила и при използването на таблици като пояснителен елемент към текста. Ако таблицата е малка по височина, но достатъчно широка, за да се помести на едно странично фолио, тя се разполага в долния край – така целият текст, който се отнася към страницата се помества над нея.

По разположението си в текста илюстрациите могат да бъдат фронтиспис, заставка, концовка и текстови, като текстовите илюстрации могат да имат различно разположение на книжните страници и могат да заемат една част от наборната страница, която е пропорционално определена от графичния дизайнер, или цялата наборна страница, като е възможно да се използват и белите полета или цялото двустранично книжно фолио.

Фронтисписът е илюстрация разположена на втората контратитулна страница в изданието отляво на титулната трета страница на книгата. Той може да бъде портрет на автора на книгата или композиция, която да изразява основната идея в книгата.

Декоративните елементи в текста украсяват книгата, служат като средства за семантично деление на текста в книгата на части и могат да бъдат приети като елемент за несложна рубрикация на

текста. Неголям графичен орнамент с тематично или декоративно изображение, разположен на началната страница на изданието, над текста, се нарича заставка, а елемент разположен в края на книгата под текста се нарича концовка. Елемент на дизайна е и графично открояващата се, орнаментирана главна буква в текста, наречена бита буква или инициал.

Илюстрациите в значителна степен влияят на композицията на книгата, поради което е необходимо да се следи за тяхното ритмично разположение и последователност в цялата книга. Те трябва да въздействат на зрителя със своето графично художествено изпълнение, трябва да бъдат тясно свързани с книгата, с нейната композиция и архитектоника.

1.4. Формат на изданието

Графичното оформяне на книгата е едно от най-важните неща, извършвани непосредствено преди нейното издаване. Чрез него отделните елементи се привеждат в определен художествен ред, при който прегледността и четливостта заемат централно място. Под формат на хартията се разбира площта на хартиения лист използван в печатните процеси на полиграфическата индустрия. При определяне формата на изданието се посочват размерите на хартиения лист и частта от листа с която ще се образува страницата на изданието след образуването на печатните коли, които след прегъване образуват страниците на изданието.

За създаването на книга важна роля играе ориентацията на книжните страници, разположението и дължината на редовете в тях. Когато редовете са проточени напречно по дългата страна на листа, имаме албумно или пейзажно (от англ. landscape), наричано още хоризонтално разположение на страницата. Когато линията на редовете е по късата страна на листа, се използва вертикална или портретна ориентация (от англ. portrait) на листа на книгата. Това

означава, че тя, както и наборното поле в нея, са разположени по височина – по този начин се оформят повечето издателски заглавия на художествената и научна литература, учебници и много други. Албумното разположение се предпочита за издания, които са богато илюстрирани.

Наборната страница е основен елемент от конструирането на книгата. Нейните размери са в тясна връзка с размерите на проектираното издание, както и с неговия тип и социално предназначение. Размерът на наборната страница е равен на размера на заетата от текста и оградена от бели полета част на страницата. Като конструктивен елемент на печатното издание наборната страница е идентична със страница на бъдещото печатно издание съдържаща текст и изображение. Колонтитулът, ако в книгата се използва такъв в оформлението, също се отнася към съставните елементи на наборната страница.

В историята на книгопечатането многократно са правени опити да се установят основните принципи, по които трябва да се подхожда при определянето на размера на наборната страница, на частта, която заема наборът от площта на цялата страница. По-голямата част от ръкописните и печатните книги от Средновековието и Ранното възрождане, които и до ден днешен се смятат за върхове в оформителското изкуство, са осъществени с използването на принципа на така нареченото златно сечение (*sectio divina*) за определяне размерите на страницата и на наборното поле на книгата.

Принципът на златното сечение е установен и възприет на база от системни наблюдения, като се изразява по следния начин: едно цяло се разделя на две части – така, че отношението помежду им е равно на от – ношението на по-голямата част към цялото.

С т.нар. диагонален способ също може да се определят размерите на наборната страница в книжно издание. Установено е, че добри естетични резултати, добро възприемане, имат наборните страници, които са пропорционални на хартиените страници, т.е. когато наборните страници са пропорционално намалени страници на книгата.

В основата на книжната композиция стои оформлението не само на отделно взета страница, а на фолиото т.е. разглеждат се двете съседни една на друга страници в композиционна цялост и разположени симетрично.

За създаване на оптимални условия за четене на текст и възприемане на илюстрации, дизайнерът на книгата трябва много внимателно да се отнася към особеностите на изграждането на композицията при всяко образуващо се фолио и да използва тази структура като предпоставка за изразяване на художествения смисъл, вложен в изграденото композиционно единство на текст и графични елементи. Неговата задача се свежда до намиране на оптималните размери и пропорции на наборната страница и определяне рамките на заобикалящите я полета.

Размерът на наборната страница се определя в зависимост от много фактори, като например: кегелът и гарнитурата на шрифта, особеностите в структурата на текста, наличието на илюстрации и тяхното разположение на страницата, необходимостта от икономично използване на хартията – по-големите бели полета създават комфортност при четенето, но съществено увеличават разхода на хартия. Този разход се определя като коефициент за използването на хартията по отношение на площта на цялата страница преди обрязването и площта на наборната страница, изразено в проценти. Максималният вариант на ширината на наборната страница е т.нар. икономичен вариант. При него размерите на белите полета са най-малки. Предназначен е за книги с кратък срок на използване – книги с бързо остаряваща информация, ведомствени издания или такива, при които е необходимо особена изчистеност в стила и структурата, като справочници и речници. Средния формат, възприет за създаване на наборна страница, се използва най-често при създаването на учебници и голяма част от книгите на художествената литература, а също така и при изданията на научната и научно-популярна литература. Когато се използват размери на наборната страница сравнително по-малки от средните, се създават книги, предназначени за дълъг срок на активна употреба от читателя или

издания със специално художествено значение [11, с.29].

Илюстративният материал, ако е предвиден такъв за изданието, също влияе върху избора на вариант за оформление: големите илюстрации, чертежи или схеми, за които е необходимо повече място, обуславят избора на вариант на полета с възможно по-голяма площ, като е възможно частично или цялостно използване на белите полета за разполагане на илюстрацията – „на живо“. Белите полета са с много важна функционална и композиционна роля в книгата:

- a) дават възможност за отмаряне на очите при преход от един ред на друг;
- b) не дават възможност на очите да приплъзват погледа от една страница в друга плоскост;
- c) предпазват от похабяване книгата и текста, като дават възможност и за реставрация при необходимост;
- d) изпълняват и композиционна функция във вид на рамка, която пространствено оформя текста и илюстрациите;
- e) големите външно и долно бели полета създават условия книгата да се използва без пръстите на ръката да закриват части от текста. В долното бяло поле се поставя колонцифрата, съответстваща на поредния номер на страницата.

Тези функции на белите полета трябва да се взимат под внимание, тъй като са свързани с изморяването на очите при четене и с красотата и подредеността на изгледа на страниците във фолио. Равновесието и хармонията в наборните страници зависят от редица фактори:

- a) гарнитурата на шрифта и неговият кегел, наситеност, наклон и др.;
- b) големината на разстоянието между редовете;
- c) размерът на отстъпите при създаването на абзац в текста;
- d) запълнеността на крайните редове;
- e) дефекти при набора в следствие на възникването на коридори, при пренасяне на думи и др.

В зависимост от тези фактори трябва да се избира размерът на белите полета и тяхното съотношение. Съществуват няколко

варианта за определяне размерите на наборна страница и бели полета в книжно издание: препоръки, нормативни документи, геометрични способи за определяне на размерите, класически канони, основани на древните ръкописи.

Общите правила са основани на традициите: най-тесното поле е това откъм вътрешната страна на книгата, малко по-широко от него е горното бяло поле, което е по-малко по размер от външното бяло поле, а най-голям размер има долното бяло поле.

В трудовете на един от най-големите майстори-оформители от първата половина на XX век, швейцареца Ян Чихолд, се предлага подход за пресмятане на книжната страница, открит от него в старопечатните книги. В 1953 година Чихолд открива Златния канон на късноготическото формиране на книжните страници, използван от най-добрите преписвачи и илюстратори. Височината на текстовия блок е равна на широчината на страницата при съотношение на вътрешното към горното бяло поле 2:3, което се явява задължително условие в този канон. Полетата около текста на страницата са в съотношение едно спрямо друго 2:3:4:6 [8, с.28].

Друг способ за геометрично създаване на наборните страници и съотношението на белите полета, определящи формата, е открит от Дж.А. Ван де Грааф. При него диагоналят на страницата се дели на девет части, горният ляв ъгъл на наборната страница съвпада с първото деление, т.е. отстои от ъгъла на страницата на $1/9$, както и на $1/9$ от вътрешното поле, а външното поле и долният ляв ъгъл - на $2/9$. При реализирането на такъв подход към конструирането на книгата се оказва, че площта на наборната страница заема около половината от площта на хартиения лист, който се използва като носител на информация. В стремежа си за по-голяма запълненост на страницата с полезна информация оформителите прилагат и други, по-икономични съотношения между белите полета, а също така, между наборната и хартиената страница. Ако се използва метода за делене на диагонала на хартиената страница не на 9, а на 12 части, може значително да се увеличи използването на площта на листа [11, с. 57-58].

През 13 век Вилар де Онекур, френски архитект, открива възможност за деление на диагоналните прави линии на страницата и фолиото от две съседни страници на логически и хармонични части.

Раул Розариво през 1947 г. открива, че в книгите на Гутенберг съществува система, която може да се приложи към други страници и издания. Тази система представлява вече споменатото разделяне на височината и ширината на страницата на 9 части, а диагонални линии и кръг помагат за установяването на широчината и височината на текстовия блок, които са в съотношение 2:3 [10]. Наборната страница представлява един пропорционално умален правоъгълник на страницата на книгата.

Енгел-Гарт създава правило за определяне на размерите на наборната страница на издания, при които са необходими големи бели полета – с цветни репродукции, портрети и т.н. Площта, заета от наборната страница, трябва да се отнася към размерите на цялата страница в съотношение 3:8. При печатни издания, за които се предвиждат среден размер на белите полета, това съотношение трябва да е 5:8. Използваната площ от листа в единия случай е около 40%, а в другия около 65% [48].

Правилото на Енгел-Гарт може да се прилага в случай, че пропорциите на страницата отговарят на правилото за златното сечение което се изразява в съотношение 10:16. Хората, заети с книгопечатането, са се стремели да намерят най-удачното съотношение между двете страни на хартиения лист, с който се създават страниците на книгата, тъй като то е определящо за хармоничната конструкция и естетическия вид на изданието. Било е установено, че е възможно при сгъването на хартиения лист наполовина по дългата му страна да се запазва постоянно съотношение между страните. Това условие се изпълнява от постоянното съотношение между страната на квадрата и неговия диагонал, т.е. на хипотенузата към катета в равнобедрения триъгълник изразено с пропорцията приблизително 5:7 (10:14), като на основата на тази пропорция Освалд създава „световният формат на хартията“. За

изходен стандартен формат на листа е избран този, който има площ един квадратен метър, а чрез пресмятане са получени и неговите размери 841x1189 мм. Този формат се обозначава като А0, като при всяко следващо сгъване цифровият индекс за обозначение се увеличава. Така например след първо сгъване ще бъде получен формат А1 с размер на листа 594x841 мм. Канцеларският формат А4 с размер 210x297 мм е получен след четири прегъвания на изходния формат.

Силното развитие на т.нар. оперативна полиграфия налага изключително масовата употреба на този формат А, както и на два други – В и С. Първият от тях е с изходен формат В0 1000x1414 мм, а вторият – С, е с изходни размери С0 917x1297 мм. Тези три международни формата е прието да се наричат потребителски. Форматите от група В не се използват често в офиси, но те имат специално предназначение – на тях се печатат плакати, В5 (176x250 мм) често се използва за книги, а форматите от групата се използват за пликосе и за паспорти [47].

Форматите от серия С са регламентирани с ISO 169. Те се използват основно за опаковки, но с тях може да се разнообразява и видът на книжната продукция, тъй като форматите в група С са малко по-големи от форматите в група А, но са малко по-малки от форматите в група В и могат да бъдат влагани един в друг – лист А4 може да се вложи в плик С4, който може да бъде сложен в кутия с размер В4 [47].

Размерът 840x1080 мм от група А се използва за прозаични произведения, научни и учебни издания. Форматите 700x900 мм, 600x900 мм и 600x840 мм също се използват за учебници, учебно-помощна литература, научно-технически издания и други, както и форматът 800x1000 мм. Вестниците се печатат на хартия с формат А2, А3 и А4.

За определяне формата на книжния блок трябва да се раздели известната част от печатния лист (/16, /32 и т. н.), която заема страницата, на двата най-големи множителя ($16 = 4 \cdot 4$, $32 = 4 \cdot 8$), след което да се раздели голямата част на листа на големия множител,

а малката част на малкия. Например: $84 \times 108 / 32 \Rightarrow 32 = 4 \times 8 \Rightarrow [84/4] \times [108/8] \Rightarrow 21 \times 13,5$ [47]. След това може да се изчисли форматът на книгата след обрязване, ако от по-големият размер се извади 1см, а от по-малкия 0,5см, като за издания с албумен формат трябва да се извади 1см от по-тясната страна и 0,5см от по-широката [47].

В съвременното книжно производство тенденцията за още по-голямо увеличаване на информационното съдържание е силно изразена. Нормативната база, която урежда тази материя, предвижда 4 групи за размерите на наборната страница и белите полета при даден формат на книжното тяло. В окончателния си вид форматът на книгата се определя от широчината и височината на книжното тяло, измерени в милиметри. Форматът на книгата е свързан с нейния обем, като за големи обеми се търсят и големи формати като конструктивно решение, защото от това зависи видът, здравината и устойчивостта на конструкцията на книгата и удобството при нейното ползване. Форматът на книгата е свързан пряко с нейното производство и предназначение.

2.1. Модулна мрежа

Всяка комбинация от непечатаеми хоризонтални, вертикални и диагонални линии, които разделят страницата и се използват за конструиране или са в основата на модулна система се определя като мрежа. Модулът в книгата се прилага с цел точно пропорционално разпределение на пространството на страницата и е част от нейната обща площ и избрания формат на изданието. Страницата може да бъде организирана съобразно избрания формат, като се използват едно или двуколонно разположение на текста и илюстрациите. Двуколонното разпределение се използва в издания с по-голям формат от обичайния 148/210 мм. В тях дължината на реда е по-голяма и не се нарушава естетическото възприятие на книгосъдържанието. При това деление се използват разделителни линии, които съответстват на установените в изданието разстояния между текст и илюстрация или разположени една до друга илюстрации. Комбинативността, която предлага модулната мрежа се прилага в учебната и справочната литература, и е съобразена с основния кегел използван на страницата в книгата, като при колонен набор се определя според него дължина на реда. Размерът на модулната клетка се определя, като форматът се раздели на определено число равни части и една част се приеме за един модул. От неговите размери се определят и пропорциите на всички елементи разположени на наборната страница. Докато формата на книгата определя пропорционалното съотношение на височината и широчината], то мрежата определя вътрешното членение на съдържанието на страницата и разположението на елементите върху нея – изображения и текстови полета, създава модулната структура на разположение на съдържанието, изразява концепцията на екипа на издателството и, преди всичко, на графичния дизайнер. Мрежовата

система е помощно средство. Чрез нея се определя съдържанието на страницата и външния вид на бъдещия оригинал-макет, който ще се печата в печатницата, улеснява възприятието, свързва в композиционно и смислово единство всички елементи: текст, илюстрации, заглавия на частите в изданието, както и всички други графически и текстови елементи на книгата. Главната задача на модулната мрежа при използването ѝ от графичния дизайнер е придаването на композиционно единство и яснота в цялото издание. Визуалната свързаност на елементите един с друг прави съдържанието по-разбираемо. Една добре дефинирана мрежа позволява на дизайнера да варира с мащаба и разположението на елементите, да разчита на собствения си усет. Чрез мрежата могат да се създават асиметрични и динамични композиции, като в същото време се запазва визуално естетичността на разположението чрез баланс в размерите. Мрежата запазва пропорционалното взаимоотношение между празните (бели) полета, текста и илюстрациите.

Най-обикновената мрежа, която е съставна част от сложните модулни системи, представлява хоризонтални и вертикални линии, образуващи равномерна схема от квадрати. Вертикалните линии на мрежата определят разположението на обектите на страницата спрямо външното и вътрешното бяло поле, чрез тях се отграничават колоните за набор на страницата и определят разстоянието между тях. Мрежовата структура на организацията на материала върху наборната страница е изключително широко използвана при създаването на печатни издания като вестници, списания, информационни бюлетени и книги със сложна структура и илюстрации.

За да се използват оптималните възможности за професионална подготовка на печатно издание, е необходима настолна издателска система. Макар и много близо по отношение на параметрите за работа с текст, Microsoft Office няма детайлизираните функции на Adobe InDesign, CorelDraw, QuarkXPress, Scribus, Serif Page Plus и др.

При работа с мрежа:

- а) определя се площта на наборното поле;

b) разделя се наборното поле на модули;

c) избира се подходящ кегел за шрифта.

В основата на работата с мрежа при представянето на съдържанието на книгата се вземат под внимание широк кръг от проблеми свързани с появата на книжните лавици – от нейните цели, свързани с характера на визуалния материал и неговото количество, степента на изразителност, необходима при открояване на всеки елемент, до възможните реакции на нейните читатели [30].

Вариантите на мрежата могат да бъдат най-различни. Мрежата може просто да определя наборните полета или да служи за създаването на сложна структура от типографски изобразителни средства. Работата с модулна мрежа е творчески процес, който изисква дизайнерът не само да може да конструира с елементите съдържанието на книжното фолио, но и да притежава активно, образно мислене, като отчита всички елементи на оформлението, ведно с колонцифрите, като нито един модул не трябва да излиза извън рамката на формата, а правоъгълните елементи могат да се допират, но не трябва да се припокриват един-друг [19, с.8].

Модулната мрежа е наложена от дизайнери като Макс Бил, Джоузеф Мюлер-Брокман и др., търсещи възможност за най-добро представяне на текста и илюстрациите в печатните издания [27, с. 16-17].

В годините след Втората световна война се създава т.нар. Швейцарски международен стил. Той силно влияе върху развитието на графическия дизайн, като има голямо значение за създаването на полиграфски и рекламни продукти, свързани пряко с корпоративната идентичност и фирмения стил. Дизайнът с приложение на швейцарския стил се възприема като полезен и универсален, с ясна структура и изразена подреденост и прегледност на композиционното устройство. Визуалното оформление е основано на геометрията и абстракцията. Фундаменталният труд на Джоузеф Мюлер-Брокман „Grid Systems in Graphic Design“ допринася за разпространението на модулните мрежи в европейското, а след това и в американското издателско дело. Най-общо главните достойнства на модулната мрежа са следните:

- a) мрежата позволява информацията на страницата да бъде представена цялостно и хармонично подредена;
- b) модулната мрежа позволява да се ускори процесът на работа, да се намали загубата на време при търсенето на свободно или подходящо място в макета;
- c) мрежата позволява да се добави нова информация, при което не се нарушава общата концепция на дизайна;
- d) разработената мрежа може да стане основа за създаването и на другите страници в изданието.

Развитието на компютърните технологии и увеличаването на възможностите за работа с текстови и визуални обекти, спомага за развитието на т.нар. интуитивен дизайн, при който не се използва модулна мрежа. Това усложнява работата на дизайнера при изготвянето на оригинал-макет, от който да се отпечата книжното издание. В областта на графичния дизайн модулната мрежа има своето главно място като полезен професионален инструмент, който облекчава работата при създаването на цялостен макет на книжното издание, създава еднороден, характерен за изданието стил.

Модулната мрежа позволява на читателя с лекота да възприема материала и му помага да намери необходимата информация с подходящ дизайн и рубрикация на изданието.

2.2. Дизайн на книгата и макетиране на книжното издание

Всяко издание съдържа в структурата си сложно съчетание от елементи, различни по замисъл и предназначение. За да се композират всички елементи в книжното издание, за да се създаде хармоничност, съвместимост на елементите и съизмерност помежду им, се изгражда макет на изданието. В графичния дизайн на книгата като печатно издание макетирането се използва за създаването на оригинал-макет на изданието, който се предава в печатницата, където се отпечатват

сигналните екземпляри и основния тираж на изданието. Оригинал-макетът е завършен композиционно пространствено-конструктивен модел на бъдещото печатно издание, в който се разработва, предлага и уточнява конкретното решение на графичния дизайн на отделните текстови, образни и декоративни елементи в изданието и се определят естетическите параметри (пропорции, мащаб, ритъм, съподчиненост, повтаряемост и др.).

Освен финалния оригинал-макет, който се разработва при използването на настолни издателски системи като InDesign, QuarkXPress и т.н., могат да се създадат при необходимост и други типове макети, като: идеен макет, художествен макет, лепен художествен макет, лепен технически макет и т.н. [15, с. 273]. При техническото оформление на книгата лепеният технически макет се използва преди да се премине към използването на компютърна техника и цифрови технологии за предпечатна подготовка и печат на изданията.

Лепеният технически макет се създава от техническия редактор, който за целта използва пробни отпечатащи на илюстрациите и коректурни отпечатащи на текстовите елементи с точната им последователност и местоположение върху страниците на формата на изданието. Този макет може да се ползва при странирането на изданието. Върху този макет се дават всички необходими указания с цел облекчаване на работата с него [15, с. 264].

При създаването на лепен художествен макет вниманието се насочва към мястото, ролята, функциите и размерите на илюстрациите и се използва от техническия редактор за онагледяване на общата постройка на книжното издание. Създаването на макет на изданието с компютърна оформителска програма ефективно заменя лепения художествен макет, като дейността по художествено-техническото оформление на изданието се концентрира в създаването на компютърен оригинал-макет, който се утвърждава след изчистването на неточностите от коректурите на текста и уточняване на всички детайли по изработването на печатното издание.

Използването на компютърното макетиране за книжно издание

значително съкращава времето, което отнема художественото проектиране на обектите на графичния дизайн, дава възможност на дизайнера да създаде електронния прототип на изданието – завършената конструкция на книгата.

Независимо от използваната техника и технология, оригинал-макетът се създава на няколко етапа, които са от съществено значение за дизайна на книгата. След получаването на поръчката за изготвяне на оригинал-макет, която може да бъде детайлизирана или съдържаща само най-основни сведения за оформлението на изданието, предадени в писмена или устна форма, дизайнерът изгражда концепцията на бъдещата работа по книжното издание.

Следващият етап в разработката на макета е пристъпването към анализ на възможностите за създаване на образ на изданието, според формата и средствата, които могат да бъдат използвани за създаването на книжното издание.

На следващия етап от обмислянето на оригинал-макета могат да бъдат създадени скици – кроки. В тези скици графичният дизайнер предварително планира образната изразителност на книжните страници в съдържание и форма. Възможно е идейното и художествено-техническо изграждане на издателския оригинал на компютър да се създават едновременно, както и създаването на множество проектни скици и компютърни шаблони.

Най-отговорният етап в работата над макета е изборът на оптимален вариант, който най-точно да съответства на поставената задача. Завършващият етап е непосредственото изпълнение на макета, след което той се предава на възложителя на поръчката, който, след отпечатването му, по един или друг начин го реализира на книжния пазар. Във всеки случай оригинал-макетът трябва да бъде създаден в точно съответствие с изискванията на възложителя към неговия окончателен вид. Ако макетът е непрофесионално композиран, ако в него не са взети под внимание пропорциите между текстовите и графичните елементи, то тези недостатъци ще бъдат забележими в окончателния печатен вариант на книгата. Правилно създадения макет на книгата в голяма степен предопределя търговския успех

на замисленото издание. Познаването в основни линии на съдържанието и предназначението на книгата дава възможност на графичния дизайнер удачно да подбере елементите за нейното оформление, подходящия за изданието основен шрифт и този за заглавията, подзаглавията, бележките и другите тектови части в книгата.

Основната цел при създаването на оригинал-макет е да се създаде красива книга, с достъпно съдържание, което се усвоява леко и е хармонично и ритмично подредено. Определянето на формата и типа на изданието има водеща роля за постигането на тези цели. Подравняването на текста в цялата книга се прави според формата, по ширината на цялата наборна страница, като абзацните отстъпи се задават по 3-5-7 милиметра, при шрифт, избран в зависимост от формата в границите между 8-12 пункта за издания за възрастни читатели и по-едър, добре открояващ се шрифт за детски издания.

В книгата трябва да се използва и функцията на издателската система за пренос на части от думи на нов ред, без да се допуска пренасищането на страницата с тирета или създаването на коридори между думите на няколко реда. Те влияят на общия вид на страницата и естетическата ѝ прегледност. Междуредовото пространство (leding, интерлиняж) се задава според кегела на основния текст, като неговата големина може да бъде 0.5–2 pt. по-голям от кегела.

При създаването на оригинал-макет не е необходимо да се използват повече от три вида шрифтови гарнитури, а височината на наборната страница в цялата книга трябва да бъде еднаква. Всички шрифтове използвани за създаването на макета се предават на печатницата, както и изображенията, под формата на векторни файлове за разпечатка с дигитална техника или EPS и TIFF графични файлови формати за офсетов печат. Всички изображения също се предават на електронен носител на печатницата. Размерът на изображението трябва да съответства на реалния размер в макета. За точно съвпадение на цветовете всички изходни данни за изображения предвидени за офсетов печат трябва да бъдат създадени техни форми с цветоотделяне за системата CMYK, а растерни

изображения се подготвят във формат TIFF без излишни цветови канали с изключение при формата EPS, при който допълнителните канали се ползват за отпечатването на Pantone-цветове при офсетния печат. Текстът, който ще се отпечатва на офсетова машина, трябва да бъде конвертиран в криви, като по този начин той може да бъде отпечатан, без значение дали в печатницата имат използвания в текста шрифт или не. Изображенията трябва да бъдат с размер не по-малък от 300 dpi, което позволява качествено им пълноцветно отпечатване, ако те са в растерен формат. С цел качествено създаване на макет, който може да бъде отпечатан в печатница, се препоръчва използването на програми като: CorelDraw, Photoshop, Adobe Illustrator, QuarkXPress, като не се препоръчват за подготовката на оригинал-макети програми като Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft Powerpoint, които не поддържат PostScript кодиране и CMYK цветоделение. С програмните приложения на Microsoft Office, като Word и Publisher, могат да се създават PDF файлове за малки тиражи за дигитален печат, като се направи приемлив компромис с качеството на продукцията.

В макет, създаден за печатница с офсетов печат, е необходимо да се предвидят и не по-малко от посочените от печатницата размери в милиметри за обреза на изданието от всяка страна, като, ориентировъчно, тези размери са между 3-5 мм от всяка страна. Всички важни композиционни елементи на изданието не трябва да са в близост до зоната на обреза, за да не се влоши качеството на печатното издание. Готовия оригинал-макет се предава в печатницата на носители като: CD-R, CD-RW, DVD (PC); flash-memory или други подходящи външни устройства с USB. Формати за съхранение на макета, подготвен за публикация са: PS, PDF на Adobe InDesign; CDR на CorelDraw; AI, EPS на Adobe Illustrator; TIFF. Предаване на файловете към печатницата е възможно от компютър на издателството чрез Интернет. Файловете могат да се архивират в стандартните архиватори ZIP, RAR, като при използването на друг архиватор трябва да бъде приложена при файловете и самата архивираща програма.

Всяка печатница изработва свои конкретни правила, по които

изисква да бъдат предоставяни оригинал-макетите за печат, за да бъдат избегнати несъответствия в електронното съдържание на макета и печатния екземпляр на изданието.

Макетирането е основната и най-важна част от процеса на създаването на печатната книга. То съдържа цялата информация за архитектурата на печатното издание. При макетирането графичният дизайнер съчетава функциите на художник, компютърен оператор за набор на текст, страньор, художествен и технически редактор. Макетът въплъщава в себе си творческия замисъл на графичния дизайнер, той е авторско произведение, което трябва възможно най-точно да съответства на замисъла на автора на книгата.

2.3. Композиция на книгата

Книгата е печатно, неперриодично издание с повече от 48 страници, което се състои от текст или текст с илюстрации в скрепени печатни коли от страници образуващи книжното тяло, обхванато с корица, която го предпазва от повреди, но едновременно с това днес има и функции свързани с реализацията на изданието на книжния пазар, като преди всичко стремежът е насочен към привличането интереса на читателите. В понятието „книга“ се влага и смисъл, който я определя като средство за възпроизвеждане, запазване и предаване на писмени произведения и графики във времето и пространството. Оформянето на бъдещото издание, неговото проектиране, определянето на неговите потребителски качества и стойност е един от основните етапи в края на редакционно-издателската обработка. След него елементите на бъдещото издание трябва да се намират в стабилно единство помежду си, като създават на читателя или потребителя му максимален комфорт, облекчаващ в най-голяма степен възприемането на съдържанието, защото неговото най-добро представяне, е основният движещ мотив на всички участници в редакционно-издателския процес. Висок професионален резултат може да бъде постигнат само

при пълно съгласуване на художественото и техническото оформяне на книгата с безупречното изпълнение в процеса на полиграфическото създаване на тиража на книгата. Взаимното доверие и професионални взаимоотношения могат да осигурят резултати, в които да е налице пълна хармония между съдържанието и графичните елементи при полиграфическото изпълнение на тиража.

Подготвеният на компютър текст се разпечатва за коректура на стила и правописа, както и за избягване на смислови неточности, коректно цитиране на използваните източници и др., след което се пристъпва към странирането му в настолна издателска система. Тези страници също се разпечатват, за да се огледат за евентуални пропуски и неточности. Разпечатките се сверяват и с предоставените от автора текстови и графични файлове, като се следи за тяхната точност. Във финала на работата по издаването на книжния тираж се създава PostScript файл, който се използва в печатницата.

Още при проектирането на дадено издание в общи черти се определят изискванията към неговото оформяне, като се има предвид предназначението му. В процеса на редакционната обработка на ръкописа възгледите за оформянето могат и трябва да се доразвият и конкретизират. Основен момент в този процес е правилното определяне на типа и жанра на литературното произведение.

Освен това, се установява предназначението на изданието, т.е. социалната и професионалната характеристика на читателската му аудитория, при какви условия ще бъде ползвано и за какъв период от време е разчетено ползването му.

Намирането в книжното тяло на вътрешния баланс между основните компоненти – формата на изданието, размерите на наборните и белите полета, разстоянията между основните части, заглавните и основните шрифтове, илюстрациите, графиките, рисунките, таблиците, забележките, справочния апарат и др., заслужава еднакво внимание и системен подход от страна на оформителя.

Различните фактори, които влияят върху подхода за създаване на книга, могат да бъдат подредени по следния начин:

- а) формат на изданието;

- b) формат на наборното поле и размери на белите полета;
- c) използвани шрифтове (в цялото разнообразие от гарнитури, кегли, подчертавания, разредки, смесвания и др.);
- d) илюстрационен материал;
- e) хартия и вид печат;
- f) картон и вид подвързия.

Чисто комерсиалният подход при оформянето на корицата на книгата, търсенето на ефекта, води до пренебрежение на обстоятелството, че книгата като стока има редица особености и е предназначена да задоволява духовни и естетически потребности на личността. В този смисъл корицата не представлява рекламна опаковка на това съдържание, а е неделима част от него. Корицата служи като важен елемент на художественото произведение [1].

В зависимост от структурата и вида си, кориците биват обикновени, цялостни или съставни [35].

При обикновените корици капците и гърба се изработват от цял лист на съответен материал – картон, хартия, кожа, книговезко платно. Такива корици се използват за масови издания с малък обем.

Цялостните корици се изработват от няколко елемента и на свой ред се делят на:

a) корици с цяло платно – картонените капаци се облепват от външната страна с цяло парче от определена материя. Те се употребяват за издания с дълъг срок на използване, за които се изисква здравина и издръжливост (справочници, речници, енциклопедии и др.)

b) корици с цяла хартия – предназначени са за издания за кратко ползване.

Съставни корици са тези, при които картонените капаци са съединени помежду си с гръб от плат, като са облепени от външната страна с хартия или друга материя. Съставните корици, облепени с хартия се използват за многотиражни издания с дълъг срок на употреба, които изискват голяма здравина (например учебници), а кориците, облепени с плат или кожа - за специалните издания.

От вътрешната страна на съставните корици се залепва подкорица

- лента от тънък картон или плътна хартия. Подкорицата придава на гърба необходимата твърдост и здравина [35].

В зависимост от твърдостта на капците кориците се делят на твърди и меки. Меките корици се правят от гъвкав тънък картон или от плътна хартия; за твърдите се използва по-твърд картон или друг материал, понякога пластмаса. Кориците могат да имат кант, т.е. краищата им да излизат извън книжното тяло, за да го запазят от повреди. Могат и да са без кант, т.е. да бъдат обрязани заедно с книжното тяло. Конструкцията и твърдостта на кориците зависят от вида на книгата и метода на обработка на книжното тяло.

Към външните елементи на книжното тяло, освен кориците, се отнасят: форзацът, капителбандът, обрезите (трите обрязани страни) и ласето, а към вътрешните – печатните страници, приложенията и техните елементи.

Форзац и нахзац са двата хартиени листа, прегънати наполовина по формата на книжното тяло, които се прикрепват към първата и към последната кола на книжното тяло. Единият от тях служи да съедини първия лист на книжното тяло с предния капак на корицата, а другият - последния лист със задния капак на корицата. Освен това форзацът е елемент от художественото оформление на книгата и покрива вътрешната страна на корицата.

В различните издания двойката от форзац и нахзац може да се различават по конструкция и оформление. Според начина на изработване и залепване те могат да бъдат обикновени, пришити, платнени (закрити и открити) [35].

Обикновен форзац - това са два листа хартия, сгънати наполовина. Гръбната част (широчина 4 мм) на единия лист се залепва към гръбното поле на външната страница на първата кола, а другият лист - към последната страница на последната кола от тялото. Обикновеният форзац, като най-евтин и лесен за изработване, се използва в масовите издания. Понякога, за по-голяма здравина облепват колата с форзац от платно или хартия. В такъв случай форзацът се нарича закрит, платнен. Пришитият форзац е с широчина по-голяма от широчината на книжното тяло със 7-8 мм. Гръбната

част на такъв форзац обвива колата и се зашива заедно с нея. Несгънатата част на форзаца се залепва за последната страница на колата.

Платненият открит форзац е страната, която се намира към корицата. Той е съставен от две части: лист хартия и залепена към него тясна платнена ивица с широчина 15 мм. Такъв форзац се закрепва към колата, аналогично на пришития. Платнената ивица на мястото на сгъването повишава значително здравината на форзаца, поради което такива форзаци се използват в многообемни издания с дълъг срок на използване [35].

В зависимост от оформянето форзаците могат да бъдат илюстрирани, декоративни (с орнаменти), изработени от цветна или бяла хартия. Декоративните и илюстрираните форзаци се използват във високохудожествените издания, а също и в учебниците и детските книги.

Капителбанд се използва за по-здраво свързване на колите в книжното тяло, за да не прониква прах в гърба на книгата, а също и за украса. Той е памучен или копринен ширит с удебелен цветен кант, залепен към горния и долния край на гърба на тялото.

Под обрези се разбират предната, горната и долната странична плоскост на книжното тяло, образувани след обреза на книжното тяло по формат. Обрезите могат да се оцветяват с цел да се подобри художественото оформление и да се предпазят от замърсяване.

Ласето улеснява използването на книгата. То е копринен ширит. Единият му край е закрепен към горната част на гърба, а другият преминава през книжното тяло и излиза от обреза.

Печатните страници в тялото се различават по своето предназначение и оформяне. Титулните страници съдържат заглавието на книгата. Това са първите четири въвеждащи страници в книгата. Когато са две, образуват двойка титулни страници.

С разработването на титулните страници започва дизайна на книгата. Първата страница от титулната четворка е авантитул. Когато на нея се разполага текст, обикновено той съдържа заглавието, името и фамилията на автора, набира се със същата гарнитура, която е

използвана и при титулната страница, но със значително по-малък кегел (не по-голям от 14 п.) Текстът се разполага на оптичката среда на страницата и по-рядко в горния | край с дясно подравняване. Втората е контратитулна страница. На нея при многотомните издания се публикуват сведения, които се отнасят към цялото издание, а на титулната страница, с която образуват едно фолио, се публикуват сведения само за конкретния том на многотомното издание. В преводните издания на контратитула на езика на оригинала се поместват данните, разположени на титула. Третата е главната, титулна страница. Съдържа абсолютно всичко важно, което е необходимо да присъства в изданието като информация. На гърба | могат да се поместват данни за библиотечна обработка на изданието, авторските права и техните носители в конкретния случай, възможна е публикация на анотация на изданието, както и издателско каре, което съдържа сведения за издателите, имената на институциите, тиража и обема на изданието, формат на хартията и поредност на изданието, наименование на печатницата, където е печатана книгата, като е възможно да се разположат и други данни. Тези данни като правило се дават на последната страница на книгата, а понякога - на гърба на титула се публикува международния стандартен номер на изданието - за непериодичните издания ISBN.

Свободни приложения - те обикновено не са захванати за печатното издание и могат да бъдат CD-та, карти, плакати, листовки, скици, схеми и др. Особено е, че форматът им е винаги по-малък от формата на основното издание. Някои издания съдържат в допълнение, джоб на последната корица, в който се поставят приложенията [35].

Справочно-спомогателните елементи служат за справка и ориентир в книгата. Колонтитул (жива колонцифра) е намиращият се най-отгоре ред с наименованието на раздела или темата на книгата, към който се отнася текста на дадената страница. Колонтитулът помага при употребата на изданието и се възприема като справочен елемент, който влиза в размерите на наборната страница. Колонтитул не се поставя на всички титулни страници на изданието, на празни страници,

на страници с илюстрации, освен научната и техническа литература, а така също и на началните страници в изданието, за които е в сила правилото, че заглавието, разположено над основния текст, е разположено на $1/4$ от горния край на наборната страница.

Колонцифра се нарича поредния номер на страницата. Колонцифрата се поставя в средата или в края на горното или долното поле на страницата. Тази колонцифра е прието да се нарича мъртва колонцифра и се поставя на един ред разстояние след последния текст на страницата или разстояние от 4 до 12 пункта от наборната страница. Колонцифра не се поставя на титулните страници на изданието (титул, контратитул, авантитул, фронтиспис, шмуцтитул), на празни страници (гърбът на тълула и на шмуцтитула, на страници за записки на читателя и др.), на страницата с редакторското каре и на такива, които са изцяло заети от илюстрации. Всички изброени страници се причисляват към общия обем на изданието. Не се поставят колонцифри на вложените в изданието материали и не се включват в общия му обем.

Сигнатура е цифрата, която показва поредния номер на колата в книжното тяло. До сигнатурата се поставя норма т.е. ред с името на автора или кратко наименование на книгата. Сигнатурата и нормата са необходими при комплектуването на отделните коли в книжно тяло и се поставят на първата страница на всяка кола. Не се поставят на титулните страници (титулна четворка или титулна двойка).

В текстове с научен характер важно място в оформлението и композицията на книгосъдържанието заемат бележките към основния текст. Те могат да бъдат вътрешнотекстови или разположени извън неговото съдържание. Вътрешнотекстовите бележки следват непосредствено след текста, за който се отнасят, като се поставят в кръгли скоби. Извънтекстовите бележки, наричани още „бележки под линия“, могат да се разположат или в основата на наборната страница или да следват подредени след края на основния текст. За тяхното създаване се използва кегел с една степен по-малък от кегела на основния текст [6, с. 21].

Друга особеност на книжното тяло е съществуването като

композиционни елементи на различни специално обособени части на изданието като посвещение, мото, предговор, въведение, увод. Тяхната особеност е непосредствената им семантична връзка с основния текст, като те изпълняват въвеждаща функция към неговото съдържание и са пряко свързани с темата и идеята, вложени от автора и редактора на изданието в общия замисъл на произведението.

В много от книгите, които не са от жанра на художествената литература, съществуват няколко вида справочни и спомагателни текстове. Такива са показалците, резюмета, списъци с използваните съкращения и абривиатури, списъци на илюстрациите, приложенията, таблиците, картите, а също така речник на чуждите думи, прикнижна анотация и, не на последно място, съдържание. Съществуват разнообразни варианти за оформлението им, но те винаги се съобразяват с графичната концепция и композицията на изданието [11].

Посвещение се помества на отделна страница след титулната, ако се отнася към съдържанието на цялата книга или на началните страници над заглавията на главите и разделите.

Епиграф се разполага след названието на главите или частите на книгата, преди текста, като се разполага на еднакво разстояние от заглавието и основния текст и не се поставя в кавички. В края му се поставя точка или друг необходим смислов знак. Епиграф и посвещение обикновено се оформят с по-малък или курсивен шрифт или с получерен шрифт, а може да се избере и подходящ шрифт от друга гарнитура. В края на посвещението точка не се поставя.

Анотация се помества на гърба на титула, на оптичката среда на наборната страница, за която се счита линията, намираща се на $3/8$ от горната граница на наборното поле според височината му. Набира се с друг кегел или начертание на шрифта, който да я откроява добре. Анотацията е един от важните елементи за промоция на книгата. Тя често пъти е в основата на желанието на потребителя да купи точно определена книга. Тя трябва да привлече вниманието на читателя и да го подтикне към покупка на книгата. Текстът не трябва съдържателно да е прекалено общ и неинформативен, защото

той е част от представянето на книгата на пазара.

Предисловие и въведение се поместват на нечетна страница след титула и посвещението, ако има такова. Набират се със същия шрифт и същия кегел, както и основния текст, но е възможно за предисловието да се използва шрифт с един пункт по-малък кегел.

Послесловие и заключение се поместват след основния текст, като първо се разполага послесловието, а след това заключението. Послесловие и заключение в книгата се набират с гарнитура и шрифт, използвани за основния текст, но с кегл по-малък с 2 пункта.

Бележките и коментарите към цялото издание се поместват след послесловието и заключението, а когато не са предвидени такива от автора на книгата, те се публикуват на отделна страница след основния текст, с кегел, по-малък от основния. Всяка бележка се набира на нов ред, с отстъп, който подравнява бележките в рамките на наборната страница. В коментарите, понятието за което се отнасят, се отличава шрифтово, за да бъде добре разпознаваемо и се отделя от текста с тире. В някои издания следтекстовите бележки и коментари се разделят според частите, разделите и главите в изданието.

Приложенията са материали, допълващи или разясняващи текста на изданието. Те се разполагат след бележките към текста, след послесловието и заключението, а когато такива части не са създадени, след основния текст. Приложенията се номерират.

Библиографията към цялото издание се помества след приложението на отделна страница. Във всеки библиографски запис се дават сведения за автор, заглавие на изданието, номер на том от поредица, място и година на издаване, а за статии от списания и вестници – автор, заглавие на статията, заглавие на периодичното издание, година на издаване и номер на броя. Изготвянето на прикнижна библиография има своята специфика поради особената система на съкращения и разположението на препинателни знаци. Към отделните части и глави на книгата може да има публикувана библиография в текста, след конкретните текстови части, под формата на допълнителен текст към тях. Такъв е и принципът за публикуване на библиография в сборници със статии.

Именните и предметните показатели се помещават преди съдържанието на книгата, ако то е разположено в края на изданието. Всеки показалец започва на отделна страница. Те са справочен материал, който помага на читателя бързо да намери необходимия му текст в изданието.

В съдържанието последователно се изброяват заглавията на частите на книгата и техните страници. То служи за ориентация на читателя. Съдържанието на книгата, с изключение на научни, технически, и справочни издания, се публикува на отделна страница в края на книгата, преди карето с изходните сведения за изданието. В специализираните научни, технически и справочни издания, съдържанието може да бъде разположено на отделна страница след титула на книгата. То може да има многостепенна, сложна структура. Набира се с по-малък кегел, обикновено с 8 п. След него следва само издателското каре.

Издателското каре, съдържащо изходните сведения за изданието най-често се публикува на последната страница на книгата, с по-малък кегел и се разполага на оптичката среда на изборната страница. Може да се помести и в долната част на страницата по цялата ѝ ширина, но с по-малък кегел. В издания с компактни размери и в такива, при които има само титулна двойка от страници, те се помещават на гърба на титула. Изходните сведения съдържат кратка характеристика на изданието: името и фамилията на автора, редакторите на изданието, коректора, художника, название, тираж, обем, формат, брой печатни коли, способ на печат, наименованието на печатницата, където е отпечатана книгата, както и други данни, необходими за библиографското описание и обработка на книгата.

Суперобложката и футлярът са допълнителни (незадължителни) елементи на книгата. Подвързията на специални художествени издания се покрива с хартиена (или целофанова) суперобложка (от лат. „super“ - отгоре, над). Тя изпълнява също художествени и рекламни функции. Суперобложката се задържа върху корицата, като страничните краища се подгъват под капците. В зависимост от оформянето, суперобложката може да бъде изобразителна

(илюстрирана или декоративна) и шрифтова.

Някои от ценните книжни издания, както и тези, които са предназначени за изпращане по пощата, се поставят в картонени калъфи (кутии), които ги запазват от повреди и замърсяване. Наричат се футляр.

Схематично, разположението на отделните части между кориците на книгата е следното:

- a) авантитул;
- b) контратитул;
- c) титул;
- d) анотация, а понякога и редакторско каре, разположени на гърба на титула;
- e) посвещение или епиграф, гърбът на тази страница остава празен;
- f) на нечетна страница се помества съдържанието в издания с научна, техническа или справочна тема;
- g) на нечетна страница се публикуват встъпление, предисловие и въведение, като при тяхното отсъствие започва основния текст на книгата;
- h) на нечетна страница се разполагат послесловието и заключението;
- i) на нечетна страница започват бележките след текста и коментарите;
- j) на нечетна страница се разполагат приложенията;
- k) списъците с използвани източници и препоръчителна литература се разполагат на отделна страница;
- l) показалците се разполагат на отделна страница;
- m) съдържание в края на книгата се създава на нова страница;
- n) издателското каре е на отделна страница или на последната страница след съдържанието, в долния] край, набрано с по-дребен шрифт, разположено на редове по цялата] ширина.

Всички тези различни елементи могат и трябва да се разглеждат в своето единство в композиционната структура на книгата, тъй като освен информационна или техническа функция, те имат и своята голяма или малка роля в създаването на нейния облик.

2.4. Рубрикация на книгата

Рубрикацията на книжното издание представлява графичен израз на съвкупността от заглавията и технически елементи, поставени начело на всички малки и големи текстови части, с които се изгражда дадена литературна творба и се постига единство между съдържание и форма.

Рубрикацията отразява логиката на структурираната в текста на книгата, авторската концепция, и изисква ясно разделение на текста на отделни логически съподчинени части. Рубрикационното членение на текста може да бъде до известна степен формално, като например: Глава I, Част III, Книга петта и т.н. Те представляват формални заглавия, разчленяващи текста на отделни части, в съответствие със съдържанието, като в заглавието не се разкрива съдържанието на подлежащия текст.

В книжните издания се използва тематическо разчленение на съдържанието на текста, изложен под съответното заглавие, като се разкрива неговото съдържание. Тематическите рубрики в изданието фиксират в своя текст основното, главното в съдържанието на частта от текста, свързана с него. Тематическите рубрики в съответствие със съдържанието на изданието могат да бъдат по-обща, или подробни, характеризиращи нещо по-дребно от разгледаните в текста моменти от изложението или други части на книжното издание. Важно е към каква степен на съподчиненост заглавията и частите на текста се отнасят едни спрямо други, за да се изрази ясно логическата, смисловата и тематичната структура на цялото произведение, заложили от неговия автор в текста на книгата, подготвяна за печат.

Рубрикацията в значителна степен определя мястото на текста и неговото значение за читателя, като понякога дават пояснения за смисъла и начина на възприемане на намиращия се под нея текст.

Заглавията на глави и раздели на текста трябва точно да отразяват съдържанието на текста, отнасящ се към тях. Те не трябва да намаляват или разширяват обхвата на вложения в текста смисъл. Не се

препоръчва в заглавието да се включват думи, неотразяващи основните концепции или невнасящи яснота в смисъла на заглавието. Не е желателно да се включват в заглавието думи, които са тясно специализирани термини. Не трябва да се включват в заглавията съкратени думи и абревиатури.

Заглавията се делят на: главни, подзаглавия от първа, втора и т.н. степен и междинни [5, с.23]. Между всички тях трябва да има ясно различима съподчиненост, изразена чрез големината, особено при издания с научно съдържание, които изискват развит заглавен апарат. Заглавието трябва да се отдели достатъчно добре оптично от основния текст. Могат да се използват изразни средства като: курсив, получер или друг шрифт. За по-голяма яснота при оформянето на заглавията, те трябва предварително да се степенуват, като от заглавията, непосредствено подчинени на главната тема, се създава групата на първостепенните заглавия. От заглавията, които са непосредствено подчинени на първостепенните заглавия се съставя групата на второстепенните заглавия. От подчинените на тях заглавия се формира групата на третостепенните заглавия и т.н. Колкото по-важни са заглавията, толкова по-ясно изразена градация трябва да имат в книжното издание чрез тяхното графично изпълнение. Възможностите за графично изразяване на ролята и мястото на заглавието в текста на книгата са: шрифтови, нешрифтови и композиционни [9, с. 161-162]. При шрифтовия начин за степенуване на заглавията се използват големината и различните вариации в начертанието на шрифта, като светли, получерни и черни, изпълнени при употребата на право, наклонено или курсивно начертание на шрифта. При нешрифтовия начин се употребяват основно линии за подчертаване и различни условни знаци. Към този вид заглавия се отнасят: вътрешните спомагателни главни страници, заглавията „Шапка“, заглавията в отстъпа на началната страница, заглавията в разрез на текста, връзаните заглавия и маргиналите. При композиционния начин значението на заглавията се изразява чрез мястото на тяхното разположение – заглавия на раздела на самостоятелна страница, заглавия „шапка“ в отстъпа на началната

страница, заглавие в разрез на текста и т.н. Освен чрез мястото, което заемат заглавията, това може да се открие и чрез използването на редовните и главни букви на основния шрифт, като по този начин могат да се предадат заглавия със степенна система на съподчинение. Така с един и същ шрифт, взет в различните му варианти и големини на буквите (кегел), може да се получи степенуване на заглавията според логичното им значение [9, с. 161-162].

При издания на художествената литература може да се използва основния шрифт за заглавията при степенуване от 2 до 3 пункта по-малко в сравнение с основното заглавие. При другите литературни групи и периодиката могат да се смесват различни шрифтове с подходящи едно към друго съчетания. При многоредови заглавия не се използват преноси, текстът се разчленява логически. Точка за отбелязване края на изречението в заглавието не се поставя. Въпросителната, както и удивителната, за разлика от точката, носят съвсем друг семантичен заряд, поради което те си остават в заглавието. Всяко заглавие трябва да бъде възможно най-кратко, т.е. не трябва да съдържа излишни думи. Прекалено краткото заглавие, ако то не е информационно или семантично наситено, не е желателно. Съществува също и друга крайност, при която авторът иска да предаде в заглавието съдържанието на главата от текста на книгата с подробности. В този случай заглавието се простира в продължение на няколко реда, което значително затруднява неговото семантично възприемане. Разделянето на структурните му части се извършва с оглед на логическата му структура. Това означава, че главата по своето смислово съдържание трябва да съответства точно на смисловото съдържание на включените се в нея параграфи. По отношение на разделителните части на текст с по-голям обем, тяхното разпределение не може да бъде направено чрез механично разчленяване на текста. Всеки избор за рубрикация на книжно издание трябва да съответства не на формално и безизразно членение на текста, а на възприемането на структурираната в заглавията информация, нейният смисъл, подсказан в заглавието и възприемането им от читателя.

Традиционен елемент на рубриката на текста е абзацът. Абзацът се създава, за да може основната мисъл да се отдели по-видимо, а нейното изложение да има по-завършен характер. Изложението на всеки аспект от съдържанието на текста трябва да започва с абзац. Абзацът облекчава възприемането на текста, четенето и осмислянето на текста. Абзаците от един параграф или глава са смислово свързани един с друг. Във всеки абзац се съблюдава систематичността и последователността на изложението на фактите, които са свързани с вътрешната логика в текста и определят неговите характерни особености.

Използват се няколко начина за рубриката с основно използване на абзац в текстовата структура:

- a) формиране на абзац с използване на отстъп в първия ред на текстовия блок, при който подравняването на левия му край се запазва, като е възможно приложението на флагово подравняване в десния край на текстовия блок. Възможна е употребата на абзаци с дясно подравняване на текста;
- b) абзац с центрирано подравняване, при който е изразен еднакъв отстъп и от двете страни на текста, към рамката на наборната страница;
- c) най-често използван начин за създаване на абзац е използването на отстъп при двустранно подравняване на текста в първия ред. Той придава естетически, завършен вид на текста и позволява възприемането му в неговата цялост;
- d) вариант за членение на смислово структурирана част на текста е и възможното отграничаване на текстовия блок с нов ред в общата структура на текста без отстъп от лявата или дясната граница на наборната страница.

Наличието на абзац подчертава структурата и вътрешната логика на текста, а липсата на ясна индикация за началото и края му затруднява възприемането на текста и ориентацията в съдържанието му. С всеки абзац се изразява нова мисъл, обогатяваща информационната наситеност на текстовото съдържание, от което зависи големината му.

При рубрикация на текст на сложни многостранични издания с голям обем, текстът се разбива на части, раздели, подраздели, глави, параграфи, алинеи и точки, като често се съчетава с номерация – цифрово (и буквено) обозначаване последователността на подреждане на съставните му части. Ефективна форма на рубрикация в такъв случай е въвеждането на вътрешни заглавия и подзаглавия, които обозначават границите между фрагментите, логически подреждат текста и имат изразен смислов заряд.

Допустима система за номериране:

а) използването на различни видове знаци, римски и арабски цифри, големи и малки букви, отстъпи в текстовата структура, съчетаващи се с абзаците;

б) използването само на арабски цифри, съчетани в определени комбинации.

В научната литература най-често се използва индексационната номерация, като пред всяко заглавие от различните степени се поставя индекс – номерът на конкретното заглавие и пред него номерата на всички заглавия, на които то е подчинено, като номерата се разделят с точка.

Може да се използва номерация, при която заглавията се номерират по един и същи начин, но за всяка отделно взета степен. Също така, при рубрикация на заглавията от всички степени в един раздел, освен главното заглавие, могат да се номерират само в границите на логическата структура на рубриката, за която се отнасят. Разликите в нивата на степенуване на заглавията, използвани за рубрикация на съдържанието на книгата, са в пряка връзка с типа на изданието, предназначението на книгата и читателската ѝ аудитория, за която е предназначена.

Съподчинеността на отделни части в едно издание може да бъде изразена в следната градация: римски цифри – за висока степен заглавия, арабски цифри с точка след тях – за следващата степен или арабски цифри с малка скоба след тях, които се използват като аналогичен вариант.

След това следват:

- a) главните букви от българската или латинската азбука,
- b) редовните букви от българската и латинската азбука;
- c) редовните букви от гръцката азбука със скоба след тях [9, с. 163].

Ако в текста не са предвидени обозначения с цифри и текстови формулировки, е необходимо да се използва ясно изразено абзацно членение на текста за по-лесното му възприемане. За тази цел може да се използва подчертаване и шрифтово отграничаване на вътрешнотекстови заглавия.

С особена важност е наличието в издания със сложна структура на вътрешна спомагателна заглавна страница (шмуцтитул). Тази страница е самостоятелна и гърбът ѝ винаги остава чист. Използва се за озаглавяване на основни части в този тип книги. Шрифтът и оформлението структурно са подчинени на общия изглед на изданието.

Заглавието, наречено „Шапка,“ се разполага на горната част на началната страница, граничеща с бялото поле. То е по-икономично от шмуцтитула, тъй като за него се използва горния край от отстъпа на началната страница. То също служи за озаглавяване на основните раздели в сложните многостранични издания. В този случай бялото пространство между него и основния текст трябва да бъде еднакво при всички аналогични случаи до края на изданието [9, с. 164].

Заглавието в отстъпа на началната страница е вид заглавие, което се разполага в бялото пространство на отстъпа при началните страници. То се поставя непосредствено над текста на главата в книгата, чийто текст характеризира.

Заглавието в разрез на текста е обикновено заглавие, което се среща в почти всички типове книги. Разполага се на самостоятелен ред над текста, за който се отнася. Когато е разположено по средата на наборната страница, то се центрира, като се отграничава от текстовете над и под него с бели полета. Бялото поле над заглавието трябва да бъде по-голямо от бялото поле, отделящо го от текста за който се отнася.

Заглавие в началото на нов ред също може да се използва за

членение на смисловите части на текст. Непосредствено след него, в същия ред започва изложението на основния текст. Това заглавие се набира с кегела на основния шрифт, като, за да се открои от основния текст, то може да се шпацира или да се набере с получен шрифт или курсив.

Врязаното заглавие се набира врязано в самия текст. Помества се в левия край на наборното поле. То е оградено с бели полета и е разположено на няколко реда, на които основният текст започва по-навътре от белите полета на заглавието, които са с ширина, колкото е ледингът на страницата. Врязаните заглавия се набират във формата на правоъгълник, като форматът на врязаните заглавия трябва да бъде еднакъв за цялото издание, а редовете на тази страница се набират без отстъп, за да се съхрани правоъгълната ѝ структура и хармоничния ѝ вид. Тези заглавия са най-малки и се отнасят до някои подробности в текстовото съдържание. Набират се с някои подробен основен шрифт, но с една степен по-малък.

В рубриката на книжното издание се използват и маргиналите. Поставят се във външното поле на книгата във връзка със съдържанието на текста на страницата, но изложението запазва своята цялост и остава непрекъснато. При двуколонен набор се използват и вътрешните бели полета. Маргиналите се набират с получен основен шрифт, но с една-две степени по-малък, който зависи от размерите на бялото поле, където са разположени. Допуска се използването на не повече от $2/3$ от размера на бялото поле за създаването на т.нар. странични бележки или маргинали. Първият ред на всеки маргинал се изравнява с височината на първия ред от текста, за който се отнася [9, с. 167].

Инициалите също могат да бъдат удачно използвани. Това са букви съществено по-големи от основния кегел, с които започва определен абзац, като се използват или такива от същия шрифт или от други подходящи шрифтове.

Вторичен оформителски елемент са линиите. Използваните в дадено печатно издание линии могат да имат: разделящ, свързващ и украсен характер. Използват се като разделителни линии между

отделните колони в страницата при многоколонен набор или в състава на живата колонцифра и имат свързващ характер. Линиите се делят на фини, ако дебелината им е под 1 пункт, дебели - над 1 пункт и комбинирани. Те могат да се използват както самостоятелно, така и в комбинация с други наборни елементи, например в заглавия.

Много близки до линиите са другите украсни елементи, които предлагат различните оформителски програми. Към тази група елементи се отнасят т.нар. винетки, използвани на входа на дадена глава или поставяни в края на определен текстов пасаж. Те са удобни и полезни при комбинирани издания, като например литературни сборници, в които служат като въвеждащ или разделителен елемент.

2.5. Книжни корици

Корицата е лицето на книгата. Тя преди всичко е създадена така, че да привлече вниманието на читателя и има рекламно-информационен характер. В тесен смисъл на думата, предназначението ѝ е да предпазва изданието от външни въздействия и да информира читателя. Постоянни елементи в оформлението ѝ са: заглавието на книгата, името и фамилията на автора, годината на издаването, наименованието на издателството.

Ако избраният според вида на изданието тип подвързия позволява това, корицата може да бъде с ярка цветна картинка, ярки и големи надписи, които се превръщат във визитка на книгата. Кориците са много важни при продажбата на книги. Над 50% от случайните продажби в книжарниците се дължат на кориците [1]. За предпазване на кориците от зацапване и повреждане задължително се използва за покритие UV лак, или се слага ламинат. Ламинатите могат да бъдат два вида-гланц или мат. Всеки от двата вида има предимства и недостатъци. При гланцов лак или ламинат корицата изпъква отдалече, но матът ѝ придава дълбочина. Всичко зависи от

използваната картина за корица [1, с.62]. В издателската практика широко се използват меките корици, твърдата подвързия, суперобложката. В зависимост от вида си, широко се използват 8 вида подвързии, като кориците им могат да бъдат меки, твърди, с използване на книговезко платно, картон, хартия или кожа, с или без кантове. С най-масово приложение е меката подвързия, която е изпълнена с цял картон, има прав гръб, обрязана е тристранно и е без кантове. Има сравнително евтина изработка и се предпочита при почти всички видове и жанрове – научни, художествени или информационно-справочни издания [11, с.8-10].

В случаите когато се използва твърда подвързия, корицата се оформя шрифтово, като се използва и суперобложката за постигане на добър външен вид и привлекателност. Възможно е едно издание да излезе с няколко различни обложки, в зависимост от замисъла на издателя и дали е предвидил известно количество луксозни екземпляри на изданието. В практиката не са се наложили специални принципи, които да служат като ориентири при изработването на обложката. До голяма степен нейният успех да привлече вниманието на читателя към изданието е случаен, въпреки майсторството и опита на илюстратора. Но художественото образование, умения и способности често са в основата на сполучливата корица, изработена от специалист [1].

Графичното оформление на корицата се постига с използването и съчетаването на шрифт, изображение или орнаменти. Според преобладаването на един или друг от тези елементи, кориците се класифицират като изобразителни, шрифтови или декоративно-орнаментни [9, с.206]. Основният елемент на изобразителната корица трябва да е тематично свързан с жанра и основната идейна концепция и сюжетна линия в съдържанието на книгата. Но такова подчертаване в изданията на научната, научно-популярната и учебна литература не винаги е необходимо – в този случай е достатъчно да се разкрие само темата на произведението, без нейното подчертаване. Това се постига с предметно-пластична композиция с детайли в тематична връзка със съдържанието на книгата [9, с.207]. За ефективността на

корицата са важни типа на изданието, квалификацията на читателите и тяхната възраст. Най-широки възможности за създаване на корици със сюжетно-тематично изобразително съдържание се разкриват при детската и юношеската художествена литература. За сюжетно-тематично изображение може да се използва и четвъртата страница на корицата, като по този начин тя, като част от външното оформление на книгата, придобива цялостност и завършеност и може да се разглежда така, само когато книгата се разтвори и се разгледа композицията на корицата. Когато корицата се прави от две или повече картини, е желателно да се направи от тях колаж така, че да не се разбира къде са границите [1, с.62].

При издаване на поезия не се използват цветни образи, а се оставя на читателя сам да си представи описаното в стиховете. За стихосбирки, винаги когато е възможно, се препоръчва използването на едноцветна корица от релефен картон с отпечатана на него графика [1, с.62].

Шрифтовата корица може да бъде изработена с наборни или рисувани шрифтове, а нейното оформление може да бъде симетрично или асиметрично, като оформлението е по начин, възприет за оформлението и на заглавната (титулната) страница. В центъра на корицата се разполага заглавието на книгата, като след това се определя мястото и на останалите шрифтови елементи. При оформлението на сборници или други колективни трудове, ако имената на авторите не се поставят на корицата, заглавието се поставя в горната част, като по този начин се оставя повече място за други текстови елементи или декоративни орнаменти [9, с.210]. При шрифтовата композиция на корицата заглавието се набира с най-големия възможен и оптически подходящ за книгата шрифт, а името на авора е с по-малки букви, а с най-малък шрифт се набира наименованието на издателството и годината на издаване на книгата. В някои издания датата на издаването не се помещава на корицата. За правилната градация на шрифтовете в композицията на корицата може да се използва и правилото за златното сечение (3:5:8; 3:5:13; 3:8:13 и т.н.) [9, с.210]. В такъв случай, ако кегелът на заглавието е

28 пункта, то името на автора се набира с 16 пункта, наименованието на издателството се набира с 10 пункта, а годината на издаване с 6 пункта. За корицата могат да се използват както само главните, така и редовните букви за обикновен текстов набор, като могат да се отличават в рисуњка си. От всички видове корици шрифтовете са най-походящи за издания, които изискват по-строг стил на оформлението си. Наборните корици с рисунка или фотоизображение се класифицират като комбинирани корици. За доброто съчетание на елементите в комбинираната корица може да се използва предварително създаден макет.

При създаването на декоративно-орнаментна корица основна роля има използването на линии и орнаменти или символи и емблеми, свързани с известни обществено-политически, културни, религиозни или други идеи и понятия. Орнаментното използване се препоръчва за корици на книги, чието съдържание и тема могат да се изразят по този начин чрез традиционни декоративни елементи за издания на историческа тематика, народно творчество и др. [9]. При създаването на такава композиция е важен творческият труд на дизайнера за нейното умело построяване, като в някои случаи тя може да бъде по-добра от рисуваната. Освен това тя е и по-евтина.

Цената на изданието, баркодът и QR кодът, ако е поставен такъв, се поместват в долния десен ъгъл на четвъртата страница на корицата. На гръба на книгата може да се сложи прикнижна анотация, която да привлече читателя да закупи книгата. Освен анотация, може да се сложи и повече информация за издателството, линк към сайта му или към книжарниците, където ще се предлага книгата. Как да бъде оформено художествено всичко остава в ръцете на дизайнера и художника на корицата [1].

При създаването на корици под внимание се вземат нейните размери, формата на хартиената страница в сантиметри и размерите на обрезката, за да се избегне получаването на бяла ивица (кант) след обрязването при корици с фон. При създаването на цялостни илюстрирани корици, които обхващат първата и четвъртата страница, се взема под внимание и ширината на гръбчето на книгата, като

размерите му се определят според броя на печатните коли, които ще бъдат включени в изданието. Такава информация може да се получи от печатницата. От значение е изборът на хартията и видът печат, които ще се използват за отпечатването на тиража на книжното издание [32, с. 120-122].

2.6. Свойства на хартията и тяхното влияние при офсетов печат на книжно издание

От времето на Гутенберг, хартията като основен материал за пренасяне на изображение посредством намастилена печатна форма извървява дълъг път. Хартиите се различават по своята маса определяна в грам на квадратен метър и дебелината си. Масата на един квадратен метър хартия може да бъде от 40 до 250 грама. Повече от 250 г/м² се приема за картон.

Днес са познати: вестникарска хартия, хартия за книги и списания, офисна, картографска, за документи и банкноти, както и за печат без печатна форма - електрографска, за струен печат или за термография и др. Изборът на хартия за конкретното издание е отговорна и важна работа, за която са нужни определени познания и практически опит. Печатната хартия е различна по вид и се използва за създаването на различни издания със средствата на полиграфията [32, с. 156-160].

Печатните свойства на тези хартии са в няколко групи:

- a) геометрични: гладкост, дебелина, маса, плътност и пористост;
- b) оптически: белина, непрозрачност, отражателност;
- c) механични: издръжливост на повърхността на увреждане, здравина при опън, съпротивление при омачкване, влагоустойчивост, мекота и др.;
- d) сорбционни: хидрофобност, способност за възприемане на

мастило.

Може да се използва и класификация по отношение на степента на обработка на повърхността, която може да бъде матова (с машинна гладкост), а след каландриране тя се класифицира като гланцова т.е. с повишена гладкост.

Основните печатни свойства на хартията осигуряват високото качество на отпечатания материал чрез нейната белиота, гладкост, еластичност, пластичност, усвояване на мастило, непрозрачност, еднородност на повърхностния слой. Тези свойства трябва да съответстват на един или друг способ за печат, който ще бъде приложен в съответствие с изработването на определена печатна продукция.

Основните печатни свойства на хартията:

а) Високото ниво на белиота на печатната хартия е много важно, тъй като от това свойство зависи качеството на отпечатването на печатаемите и непечатаемите елементи на изданието. За да се избегнат жълтеникави оттенъци, хартията по време на производството се облагородява с виолетов или син цвят или се влагат различни оптически избелители;

б) Гладкостта на хартията е свойство, което по време на печат определя хартията като гланцова или матова. Освен начина на производство на хартията, влияние оказват и валцовачните процеси по време на печата, и при постъпването] в сушилния апарат, като в някои случаи бива форматирана (например при рулонен офсетов печат). Извършват се и редица следпечатни процеси, за които своите свойства на хартията също са от значение, тъй като се използват различни лепила, лакове и способи на оформление;

в) Здравината и еластичността на хартията се проявява при печата под въздействието на работещите елементи на машината и в зависимост от механичното напрежение и вида на съответната технологична операция през която минава хартията, като е възможно да се получат деформации. Свойствено за този материал е да изменя формата и размерите си под действието на определено натоварване и след това при прекратяването му отново да се възстановява - това

е в зависимост от степента на пластичност на хартията, определена в голяма степен от състава и начина на производство;

d) Способността за възприемане на мастилото влияе на моменталното и качествено възприемане. Възприемането на мастилото се определя от пористостта на хартията и възможността за по-голям или по-малък процент усвояване на мастилото при печат, както и при лакирането на материала, ако този способ технически е приложим и предвиден от издателя, както например при дълбок печат, флексографски печат на хартия, лакиране с дисперсни лакове;

e) Издръжливост и здравина на хартията е свойство, което е съществено важно за многоцветния илюстриран печат. Това свойство се подобрява с влагането в хартиената маса в процеса на производство на различни карбамидни смоли и други пълнители подходящи за целта;

i) Плоскостта на формата на хартията в голяма степен се определя от нейната опаковка, транспортиране и съхранение, а това свойство от своя страна е важно за използването ѝ в печатните машини.

Подборът на хартия зависи от вида печат: хартията за дълбок печат може да е неподходяща за офсетов или флексографски печат [3]. Важни са и изискванията към печатната продукция. На евтина пореста хартия е невъзможно да се напечата пълноцветно изображение с добро качество. Това зависи и от вида на печатното оборудване, което ще се използва. Една и съща хартия може да даде различни резултати при качеството на изображението върху нея – ако се печата цветно на четирицветна машина за един ход или на едноцветна с четири нанасяния на цвят.

При използването на листов офсет като способ за печат хартията се овлажнява. Необходимо е хартията да издържа на процеса овлажняване при печат и последващото изсушаване без остатъчна деформация в следствие от това.

Особено стриктни са изискванията към процеси на пълноцветен печат на едносекционна машина – при този способ хартиеният лист се овлажнява и се суши няколко пъти. Ако се получи деформация на листа полагането на следващия цвят, според отбелязаното

местоположение, е особено сложно. В такъв случай е необходимо да се използва специална висококачествена хартия, с многослойно покритие или да се използва многосекционна машина, където листът за един оборот получава четири и повече цвята. За качествен печат влажността в печатницата трябва да съответства на нормите, тъй като това е важно условие за климатизацията на хартията преди печат. При понижена влажност хартията отдава влага във въздуха и изсъхва. Това определя поведението на хартията при технологичния процес на печат [12, с. 5-14]. Ето защо при покупка на хартия е важно да се следи за параметрите, влияещи върху процеса на печат, при взаимодействието с мастилото и създаването на изображение, а те са:

- a) равномерност на цвета на листа в цялата партида хартия;
- b) еднаква белота на хартията;
- c) хартията не трябва да съдържа странични забележими от човешкото око елементи;
- d) неизменност на цвета под действието на светлина;
- e) висока степен на непрозрачност, особено при двустранен печат;
- f) ниска „облачност“ на хартията т.е. еднородност при засветяване;
- g) издръжливост на хартията срещу разслояване при овлажняване и намастиляване;
- h) малко допустимо отклонение на дебелината на хартията в определена производствена партида, която ще се използва;
- i) обща механична здравина;
- j) добри антистатични свойства;
- k) висока влагоустойчивост; особено за офсетен или литографски печат;
- l) отсъствие на надрасквания и други механични увреждания.

Важна е еднородността на всички изброени свойства във всяка определена за използване за печат партида от хартия. За постигането на добри крайни резултати от дейността на графичния дизайнер по

изработването на книжното издание, той трябва да бъде запознат с вида на хартията и печатната технология, която ще се използва, за да прецени цветовата наситеност, възможните комбинации и зрителни ефекти, тъй като един и същ цвят изглежда различно при отпечатването му на различни хартии. Особено е важно това за илюстрираните издания. В случай, че книжното издание е с ограничен бюджет, цветните илюстрации могат да бъдат отпечатани отделно и след това вложени в книгата при подвързването ѝ. След редактирането на авторския текст, ролята на графичния дизайнер при подготовката на изданието е първостепенна. Неговата отговорност за успешната реализация на книгата започва с получаването на компютърните файлове и завършва в печатницата.

2.7. Офсетовият печат – основа за добро и качествено книгоиздаване

Офсетовият печат днес е най-разпространеният способ за печат [3, с. 240-244]. Това е непряк тип плосък печат, което означава, че изображението се пренася от печатната форма на офсетно платно и едва тогава от него се отпечатва върху хартията. Като материал за създаване на необходимите форми се използват алуминиеви пластини или полимерни заготовки. При традиционния вариант, използващ алуминиеви пластини, непечатаемите елементи на формата изглеждат като неравна зърниста алуминиева повърхност, в която водата добре може да се задържи, докато печатаемите елементи са покрити с водоотблъскващ слой на диазосъединения. Мастилото добре се възприема от участъците покрити с диазосмоли, а попадането му върху непечатаемите полета е възпрепятствано от водата в тези участъци [38, с. 103]. На формата се създава директно изображение, след което то се пренася на офсетната плоскост и от нея се пренася на хартията. Втвърдяването на мастилото нанесено върху разпечатания материал става, след като протече реакция на

окисляване от въздуха.

Офсетното платно се изработва от гумирана тъкан. Хартията се притиска към платното от твърд пресовачен цилиндър. В резултат, печатната форма не е в контакт с хартията и слабо се износва, а благодарение на гъвкавостта на гумираната тъкан на офсетното платно, при настъпила необходимост и след професионално регулиране на машината, може да се печата даже на картон и на гуфриран картон.

Но преимуществата на метода се явяват едновременно с това и негови недостатъци, тъй като има междинен етап на пренасянето на мастилото, при което еластичността на офсетното платно може да доведе до неговата деформация и в следствие от това размазване на мастилото в момента на съприкосновение с твърдите форми на цилиндъра в момента на притискането към хартията.

Качеството на офсетния печат зависи от множество фактори, като например: от температурата и влажността на въздуха, която се поддържа в определени граници, за да не се нарушават технологичните свойства на полиграфските материали и влажността на хартията, която се използва за печат. В отличие от другите форми на технологията при нанасянето и разпределението на мастилото на формения цилиндър работят не механични, както при високия и дълбокия печат, а физико-химични взаимодействия. Условие за доброто качество на отпечатъка е не само добрата печатна форма, но и нормалното овлажняване на непечаращите елементи, тъй като в процеса на печат маслото и водата се възприемат или отблъскват от елементите на формата. Известно е, че върху процеса на печат влияние оказва температурата и влажността в помещението. Препоръчително е в печатниците да се поддържа постоянна влажност на въздуха, която да не е по-голяма от 55%.

При подготовката за печат трябва да се получи така, че светлите и тъмни области в изображението да не съдържат 0 или съответно 100% мастило. Конкретните цифри обикновено варират от 5 до 95%. За получаване на качествено изображение е необходимо да се използва достатъчно висока линиятура на печат (количеството растерови точки на единица дължина-дюм или сантиметър).

Градацията на цвета възниква (при традиционния способ на растиране) за сметка на изменението на размера на растерните точки. За да съществуват 256 варианта на цветна градация, трябва да има толкова варианти растерови точки [3, с. 56]. Растеровите точки се създават от физическите точки на принтера. Числото физически точки на принтера на единица дължина съставляват неговата техническа възможност за възпроизвеждане. Максималната възпроизводимост е апаратно зададена величина.

Създадената технология на сух офсетов печат дава възможност за избяване на технологичната зависимост на офсетния печат от водата [41, с.39].

Печатните форми обикновено са трислойни. Отгоре те са покрити с непопиващ мастилото слой, например силикон. При експонирането на формата този материал се съхранява на непечатащите елементи. На печатащите елементи се оголва нисколежащия слой от полимер, който добре задържа мастилото. Такава форма не се нуждае от овлажняване на непечатащите елементи. Ролята на водата играе първият силиконов слой на печатната форма. За сметка на това участъците със силикон не много, но са по-високи, капките мастило не се разтичат и по-малко е възможно размазване.

Сухият офсет е технология, с която трябва да се съобразят много физически параметри, например температурата: изменението на температурата с 3 градуса води до появата на брак, от това неизбежно следва, че тази техника е и достатъчно скъпа и изисква квалифицирано обслужване. По отношение на възможното увеличение на максималното число на цветови оттенъци картината е сложна – външно изображенията отпечатани по технологията на сухия офсет не е трудно да се отличат: мастиленият слой при тях е немного гланцов, като се има в предвид и хартията, която за офсетов печат също е със специфични характеристики. Сух офсетов процес се използва в машините за цифров печат на компанията Heidelberg [12, с. 40].

Голям интерес предизвиква използването в офсетния печат на мастила вместо с маслено, с ултравиолетово затвърдяване. UV-

лаковете, които се използват от доста време и аналогичните мастила са много популярни. Тези мигновено засъхващи мастила се отличават с гланцов блясък и висока наситеност на цвета.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В рамките на темата „Графичен дизайн на книгата в модерното издателство“ в разработката беше поставена като основна цел описанието, анализът и теоретичната систематизация на включените в областта на графичния дизайн дейности по проектиране и оформление на книга.

В двете големи глави на този труд са изложени основните композиционни принципи и изисквания за проектиране, изграждане и оформление на книга чрез анализ и синтез на текст и изображение и творческото използване на основните традиционни полиграфически средства за достигане на образно-информационна цялост и композиционно единство на книгата. За постигането на поставените цели и задачи аналитично са изучавани и използвани книги, списания и интернет издания на българския и чуждестранен печат, посветени на изкуството на печатната книга. Разгледани са основните полиграфически инструменти, които могат да се използват и днес. Развитието на компютърната техника и печатни технологии значително облекчават труда на заетите в сферата на книгопечатането и книгоразпространението.

Книгата е сложено, комплексно произведение на дизайнерското изкуство. В нейното оформление всичко е взаимно свързано. Ясно е изразена позицията, че не може да се определя външното оформление на книгата и композиционната система без да се взема под внимание структурата в пространството, заключено между кориците, където единството, съподчинеността, съразмерността, равновесието, синхронът, хармонията, ритъмът са задължителни принципи при композицията на книгата и определянето на шрифта, формата, наличието и степента на сложност на илюстрациите и др. Оформлението на книгата е една от най-важните дейности при подготовката на изданието. От това доколко професионално е създаден дизайнът зависи отношението на читателя към книгата. Форматът и външният вид на изданието, естетиката, удобството и комфортът при възприемането, разбирането и осмислянето на съставните части и елементи са в основата на заинтересоваността на читателите от изданието. Опирайки се на традицията, за професионалното създаването на книга в модерното издателство

под внимание се вземат типа на изданието, жанра на произведението, читателската аудитория, обема, тиража на книгата и състава на илюстрациите, определя се и вида печат, който ще се използва, тъй като това е от значение за изработването на оригинал-макет на книгата, който се предава в печатница за тиражиране на книжното издание в печатен вид. В различните книжни издания е различно и съотношението между текст и илюстрации, като обикновено преобладава текстът. Има издания въобще без илюстрации и такива, в които те преобладават, но във всеки случай е необходимо да се намери стилът за композиционно изграждане и на съчетание на текст и изображение. Графическият дизайнер работи с бялото пространство на листа аналитично и научно, като изгражда проектни концепции и използва образното си мислене за да създаде структурата в пространството на всяка една печатна книга [39, с.4].

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Богданов, Иван. Пътят на книгата. Въведение в книгоиздаването: Как в България да напишем, издадем и продадем книга. – София: Фондация Буквите, 2014. – 90 с. Електронно издание. [cited 31.05.2016]. Достъпно на: <https://www.helikon.bg/ebooks/>
2. Брингхерст, Роберт. Основы стиля в типографике. / Роберт Брингхерст; Перев. с англ. Галины Северской. – Москва: Д. Аронов, 2006. – 432 с.
3. Буковецкая, Оксана. Готовим в печать журнал, книгу, буклет, визитку. – Москва: NT Press, 2005. – 303 с.
4. Буковецкая, Оксана. Дизайн текста: шрифт, эффекты, цвет. – Москва: ДМК, 1999. – 301 с.
5. Василев, Васил. Глава 2. Типиграфия. Изкуството на оформяване: Pro arte imprimendi. // ProGrafica, 2007, №1, с. 16–24.
6. Василев, Васил. Глава 2. Типиграфия. Изкуството на оформяване: Pro arte imprimendi. // ProGrafica, 2007, №2, с. 18–26.
7. Водчиц, Степан. Эстетика пропорций в дизайне. Система книжных пропорций. – Москва: Техносфера, 2005. – 416 с.
8. Вълканова, Веселина. Дизайн на книгата: Комуникационни и композиционни парадигми на традиционните и модерните типографски стилове. – София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2014. – 384 с.
9. Върбанов, Георги и Петър Григоров. Оформяване на книгата. – София: ДИ Техника, 1978. – 308 с.
10. Гармония страниц // Illustrator.by, Модульные сетки, Перевод: 2016 May 27, 16:35 UTC [cited 2016 May 27]. Available from: http://illustrator.by/blog/2014/02/02/page_harmony/
11. Георгиев, Лъчезар. Композиция на книгата. – София: Star Way, 2014. – 140 с.
12. Георгиев, Лъчезар. Печатната комуникация и книгата: Полиграфически и рекламни аспекти. – София: Star Way, 2014. – 88 с.
13. Георгиев, Лъчезар. Стратегически подходи в книгоиздаването и печатните комуникации. – София: Ан-Ди, 2015. – 260 с.
14. Георгиева, Николина. Делова кореспонденция: Текстобработка по БДС и международни стандарти: Кореспондентски информационни технологии с WORD 2010. – София: Мартилен,

2013. – 296 с.
15. Гергова, Ани. Българска книга. Енциклопедия. – София: Пенсофт, 2004. – 504 с.
16. Гончарова, Наталья. Композиция и архитектура книги. – Москва: Книга, 1977. – 96 с.
17. Гордон, Боб и Меги Гордон. Графический дизайн: Мастер-класс. / Боб Гордон и Меги Гордон; Пер. с англ. – Москва: РИП-холдинг, 2012. – 256 с.
18. Гофман, Юлий. Художественно-техническое оформление печатной продукции: Учебное пособие. – Благовещенск: АГУ, 2009. – 149 с. Электронно издание. [cited 12.05.2016]. Доступно на: www.irbis.amursu.ru/DigitalLibrary/AmurSU_Edition/2293.pdf
19. Елам, Кимберли. Графический дизайн. Принцип сетки. / Кимберли Елам; Перев. с англ. ООО Издательство "Питер". – Санкт-Петербург: Питер, 2014. – 120 с.
20. Зиновьева, Елена. Основы компьютерной верстки. Пакет Adobe InDesign. – Екатеринбург: УрФУ, 2012. – 90 с. Электронно издание. [cited 12.05.2016] Доступно на: <https://study.urfu.ru/Search/Author/571>
21. Йончев, Васил. Книгата през вековете. – София: Български художник, 1976. – 416 с.
22. Йончев, Васил. Шрифтът през вековете. – София: Български художник, 1964. – 402 с.
23. Калиновская, Ирина. Графические возможности программы Microsoft Word в библиотечной деятельности : практические рекомендации. – Южно-Сахалинск: ГБУК , 2014. – 56 с.
24. Келейников, Инокентий. Типографика книги: Учебное пособие. – Москва: МГУП, 2008. – 104 с.
25. Киппхан, Гельмут. Энциклопедия по печатным средствам информации. Технологии и способы производства. / Гелмут Киппхан; Перев. с нем. – Москва: МГУП, 2003. – 224 с.
26. Костогрыз, Олег. Композиция в книжной графике: Методические рекомендации. – Витебск: ВГУ им. П.М. Машерова, 2009. – 42 с.
27. Лаптев, Владимир. Модульные Сетки. Проектирование многополосных изданий. – Москва: РИП-холдинг, 2007. – 204 с.
28. Лукьянович, Инна и Валерий Лобко. Учебно-методическое пособие „Компьютерные технологии в научных исследованиях и образовании“ (для магистрантов, аспирантов, научных работников,

преподавателей). – Вильнюс: ЕГУ, 2007. – 46 с.

29. Малиновска, Текла и Людовик Сита. Техническо редактиране на книгата. Прев. от пол. Йоланта Досева. – София: ДИ Техника, 1986. – 277 с.

30. Малышенко, Татьяна. Пространственная структура многостраничного издания. – Владивосток: Институт сервиса, моды и дизайна. Владивостокский государственный университет экономики и сервиса. Электронно издание. [cited 31.05.2016]. Доступно на: <http://www.vvsu.ru/files/7047BED5-1583-4036-A556-49D7A43E663D.ppt>

31. Мильин, Алексей. Культура издания или Как не надо и как надо делать книги: Практическое руководство. – Москва: Логос, 2002. – 224 с.

32. Михайлов, Венелин. Наръчник по предпечатна подготовка. – Велико Търново: Асеновци, 2007. – 168 с.

33. Орещина, Анна. Динамические аспекты формы в современном книжном дизайне: Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – Москва: МГУ „М.В. Ломоносов“, 2014. – 176 с. [cited 12.05.2016]. Доступно на: www.hist.msu.ru/Science/Disser/Oreshina.pdf

34. Павловска, Елена. Электронна книготърговия. – София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2006. – 252 с.

35. Петрова, Мирослава. Графичен дизайн. Лекции: Учебник за студентите от специалност „Инженерен дизайн“. – София, 2015. Электронен ресурс. [cited 12.05.2016]. Доступно на: http://bookshopbg.com/index.php?route=product/product&product_id=963

36. Пикок, Джон. Издательское дело: От замысла до упаковки шаг за шагом / Джон Пикок; Перев. с англ. М.Х. Розовский. – Москва: ЕКОМ, 1998. – 400

37. Проскурин, Евгений. Основы рекламы: Типографика, верстка и макетирование печатных средств массовой информации: Учебное пособие. – Барнаул: АГУ, 2014. – 108 с. Электронно издание. [cited 12.05.2016]. Доступно на: <http://elibrary.asu.ru/xmlui/bitstream/handle/asu/485/read.7book?sequence=1>

38. Сарджева, Росица. Технологии за печат. – София: Ciela, 2009. – 424 с.

39. Серов, Сергей. Гармония классической типографики: Конспект-программа лекций по авторскому курсу „Проектная

- концентуалистика": Часть I. – Москва: Линии график, 2003. – 32 с.
40. Сигарева, Марина. Редакционно-издательская подготовка издания: пособие для библиотекаря. – Барнаул: РИО АКУНБ, 2009. – 84 с.
41. Стефанов, Стефан и Владимир Фидель. Полиграфия как сумма технологий. – Москва: ИФ „Унисерв“, 2006. – 312 с.
42. Сырых, Юлия. Компьютерные шрифты на 100%. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. – 272 с.
43. Уайт, Ян В. Редактируем Дизайном: / Ян В. Уайт; Перев. с англ. Е.М. Фотьянова. – Москва: Университетская книга, 2009. – 244 с.
44. Уилямс, Робин. Наръчник на начинаещия дизайнер: Дизайн и типографски принципи за неспециалисти / Робърт Уилямс; Прев. от англ. Анета Петева. – Лицензиран превод на третото издание. – Велико Търново: Асеновци, 2009. – 216 с.
45. Феличи, Джеймс. Типографика: Шрифт, верстка, дизайн / Джеймс Феличи; Перев. с англ. С.И. Пономаренко – Второе издание. – Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2014. – 474 с.
46. Феркель, Владен. Компьютерная верстка. – Челябинск: Цицеро, 2009. – 164 с.
47. Феркель, Владен. Основные элементы изданий // Стандарты в издательском деле: Учебное пособие. – Челябинск: УрО РАН, 2010. – 306 с. Электронен ресурс. [cited 19.05.2016]. Доступно на: <http://kamro74.ru/>
48. Формат полосы и ее установка на странице // <http://maxbooks.ru>; 2016 May 28, 16:35 UTC [cited 2016 May 28]. Available from: <http://maxbooks.ru/artbook/bookart19.htm>
49. Херлберт, Аллен. Сетка // <http://www.vk.com>.; 2016 May 28, 16:35 UTC [cited 2016 May 28]. Available from: https://vk.com/doc138610413_155114453?hash=5223e063b628918db0&dl=d022961bd2d5bb33f9
50. Чихолд, Ян. Новая типографика. Руководство для современного дизайнера / Ян Чихолд; Перев. с нем. Л. Якубсона. – Москва: Студии Артемия Лебедева, 2011. – 244 с.
51. Чихолд, Ян. Облик книги. Избранные статьи о книжном оформлении / Ян Чихолд; Перев. с нем. В. В. Лазурского, В.П. Милютина, П.Ф. Чекрыжова. – Москва: Книга, 1980. – 240 с.
52. Шулмейстер, Михаил. Книжно-журнальная верстка: В вопросах и ответах. – Москва: Книга, 1978. – 199

РЕЗЮМЕ

Работната хипотеза поставя в центъра на вниманието книгата и нейните функционални компоненти - шрифт, текст, илюстрации и формат и вътрешната структура на книгата, които се възприемат като съставни части на единното художествено пространство на книжното издание. Сред факторите, които влияят на дизайна на книгата от първостепенно значение е технологията използвана за създаването ѝ.

Техническото развитие дава възможност за неограничено увеличаване тиражите на изданията, за разширяване на националния репертоар и по този начин – за пряко въздействие върху културното развитие на страната. Това обстоятелство е много важно, когато става дума не просто за източник на информация, а и за средство с възпитателно въздействие, каквото книгата винаги е била.

Графическият дизайн на книгата е насочен към творческо приложение на специфичните оформителски средства и способности за представяне на авторския текст в графична форма, което е необходимо, за да се превърне авторския ръкопис в печатно издание. В понятието "дизайн" - термин, навлязъл от английския език, в настоящата разработка се влага смисъл на: цел и целево планиране, идеен проект, предварително очертан и оформен чрез подреждане на елементи в едно произведение на изкуството и литературата, като се вземат предвид естетическите им свойства и качества създадени с конкретна цел.

Съдържанието на книгата определя основните параметри на нейния дизайн, оформление и илюстриране, задава логиката на вътрешното и външното оформление. Всички тези различни елементи могат и трябва да се разглеждат в своето единство в композиционната структура на книгата, тъй като освен информационна или техническа функция, те имат и своята голяма или малка роля в създаването на нейния облик.

От първостепенно значение за графичния дизайн на книгата е оценката на изданието от гледна точка на бъдещите читатели и комфортността при четене.

Елементите на бъдещото издание трябва да се намират в стабилно единство помежду си, като създават на читателя или потребителя му

максимален комфорт и облекчават в най-голяма степен възприемането на съдържанието, защото неговото най-добро представяне, е основният движещ мотив на всички участници в редакционно-издателския процес.

В двете големи глави на книгата са изложени основните композиционни принципи и изисквания за проектиране, изграждане и оформление на книгата чрез анализ и синтез на текст и изображение и творческо използване на основните традиционни полиграфически средства за достигане на образно-информационна цялост и композиционно единство на книгата.

За постигането на поставените цели и задачи аналитично са изучавани и използвани книги, списания и интернет издания на българския и чуждестранен печат, посветени на изкуството на печатната книга. Разгледани са основните полиграфически инструменти, които могат да се използват и днес. Ясно е изразена позицията, че не може да се определя външното оформление на книгата и композиционната ѝ система без да се взема под внимание структурата ѝ в пространството, заключено между кориците, където единството, съподчинеността, съразмерността, равновесието, синхронът, хармонията, ритъмът са задължителни принципи при композицията на книгата и определянето на шрифта, формата, наличието и степента на сложност на илюстрациите и др.

Опирайки се на традицията за професионално създаване на книга в модерното издателство под внимание се вземат типа на изданието, жанра на произведението, читателската аудитория, обема, тиража на книгата, състава на илюстрациите и вида печат, който ще се използва.

В различните книжни издания е различно съотношението между текст и илюстрации, като обикновено преобладава текстът. Има издания въобще без илюстрации и такива, в които те преобладават, но във всеки случай е необходимо да се намери стилът за композиционно изграждане и съчетание на текст и изображение.

Графическият дизайнер работи с бялото пространство на листа аналитично и научно, като изгражда проектни концепции и използва образното си мислене за да създаде структурата в пространството на всяка една печатна книга.

БОЯН РАНГЕЛОВ
**ЩРИХИ ВЪРХУ ГРАФИЧНИЯ ДИЗАЙН НА КНИГАТА В
МОДЕРНОТО ИЗДАТЕЛСТВО**

Българска
Първо издание
Формат: 16x60x84
печатни коли: 5,25

Печат: "Кентавър" - Плевен
2016 г.

